Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 68 (9752) | 1975 чылдың март 22, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 кеп.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев марттың 21-де Будапештиден Москвада ээп чедип келген, ол Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XI съездизинге барган делегациязын баштап чораан.

Л. И. Брежнев-биле ада СЭКП ТК-ның кежигүнү К. В. Русаков, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү А. М. Александров олар база Москвада ээп чедип келгеннер.

Киев вокзалга эш Л. И. Брежневти эштер А. А. Гречко, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, СЭКП ТК-ның кежигүнилери Б. П. Бещев, Г. Э. Цуканов, Н. А. Щелоков, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнилери К. М. Боголюбов, Л. М. Замятин, Г. К. Цинев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчылары А. И. Блатов, В. А. Голиков, СЭКП ТК-ның киллис эргелекчизиниң оралакчызы Г. А. Киселев, СЭКП ТК-ның херектер эргелекчизиниң бирги оралакчызы М. И. Кувшинов олар уткуп алган.

Уткаанларның аразында ВУР-нуң ССРЭ-де херектериге түр бүзүреттиргеи П. Тот база турган.

(СЭТА).

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга

Эргим эштер!

Венгр-совет найырал ниитилелинге коргускен бедик алдар дээш, Улустарның Найыралы орден-биле ниитилелди шаңнааны дээш чуректиң хамыыдаан өөрүп четтириишкинни илередирии биске чөпшээреп көрүүлер. Бистиң улузувустуң бүгү эң чаа төөгүзүн тодарадып турар салдарлыг юбилейге бүгү Венгрия бо хүннерде белеткенип турар.

Бүгү делегейге болгаш бүгү кижи төрелгетен культуразынга кыжаныл келген гитлержи аг-шеригден болдуңуң Төрээн чуртунуң черии арыглааш, эң ыдыктыг интернационалчы хүлээлгезин күүсетиштаан, алдарлыг Совет Армия немец фашизмге эжелеттиргеи Чөөп Европа чурттарын, оларның аразында бистиң Төрээн чуртувусту үжен чыл мурнунда хостаан.

Фашизмден хосталганың оюнда бистер венгр черге өлген 150 муң совет солдаттарның турасхаалынуң мурнунга баштарывысты ханы хүндүткел-биле мөгейтип, олар келбээн болза, чаа амыдырал болгаш социализмни тургузуп турар ниитилелдиң догуниаашкыны бөгүн чүгле күзээшкин болган турар ийик дээрзин ханы медереп билип тур бис.

Совет улустуң маадырлыг кыража-когаралдары халас барбаан, бузундулардан чаа, хостуг Венгрия тургузуунан. Бергелер болгаш шылгалдалар-биле долдунган, мнчалзада бистиң социалистиг тургузуушкунувустуң үжен чылының дургузунда чедип алдыган чедишкиннер-биле байлак үеии доозуп-тур бис дээрзин Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының бо хүнверде эртип турар XI съездизи херечилеп турар. Ол үениң түңнелдерин съезд үндүрүп, дараазындагы чылдарда сорулгаларны база сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузарының сорулгаларын тодарадып турар.

Совет Эвилели үжен чыл мурнунда тайбың тургузуушкунуң аргазын биске бергенин кажан-даа утпайы, ооңбиле кады бергелериң-даа, өөрүшкүүнүң-даа үезинде бистиң-биле кожа туржуп, бистиң-биле ёзулуг өөнүк болуп, бисче холуп сунуп, шынчы, интернационалчы деткимчезин көргүзериңе кезээде белен болуп турарын ол үеден бээр хүн бүрүдеги ажыл-иживистен база көрүп турар бис.

Интернационализм, найырал дугайын чугаалап турар болганывыс, бистиң улустарывыстың аразында чаа хевирниң харылзаалаарының эгезин салганының 56 чылын даарта демдеглээр деп турарывыс хүннүң дугайын база чугаалаар ужурлуг бис. Совет Россияның соонда пролетариат диктатуразын 1919 чылдың март 21-де бир-ле дугаарында Венгрияга чарлаан. Венгр улус хосталгазын барык үжеп чыл маныаар ужурга таварышканы Венгр Совет Республиканың алдарлыг кызыл солдаттарының буруузу эвес болган.

Улустарның Найыралы орден-биле шаңнааны дээш Венгр-совет найырал ниитилелиниң Төп баштаар чери өөрүп четтириишкиниң состерин силерге айыткавышаан, ооң ажыл-чорудулгазын бедик үнелээнин күш-ажылга ынакшылдыг бүгү венгр улустуң база ачызы дээрзин билип турар. Венгр-совет найыралдың идеялары Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының политиказының үндезини, ол политиканы боттандырарынга бүгү күжүн, билиин бербишаан, Венгр-совет найырал ниитилели киржип турар.

Эргим эштер!

Ниитилелдиң ачы-хавыяазын хүлээп көрген чылыг состери дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары Леонид Ильич Брежневке изии-биле өөрүп четтиргенивисти илергейлеп тур бис.

Бистиң улустуң амыдыралында шылгараңгай болуушкун—чүгле Венгр Улус Республиканың эвес, харын бүгү делегейниң кижилериниң, бүгү делегейниң кичээнгейи угланган шуулган болур бистиң партиявыстың XI съездизи-биле холбаштыр эш Л. И. Брежневтиң ол состери чаңгыланып турганы бисти онза өөртүп, биске хөй үүлдерни хүлээдип турар.

Бистиң ниитилеливис ол бүзүрелге төлептиг болурун, венгр болгаш совет улустарының аразында найыралды быжыглаарынга, бистиң ниити херээвистиң, марксизм-ленинизмниң өлүм чок идеяларының тинлелгезиниң эрге-ажыктарынга таарыштыр улам улуг күженишкиннерни салыгын эш Л. И. Брежневке бүзүредип тур бис.

Бедии-биле хүлээп көргени дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ТК-зынга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга өөрүп четтиргенивисти база дагын илергейлеп тур бис.

Бүзүлбас венгр-совет, найырал делгерезин!

Бүгү делегейге социализм болгаш тайбың делгерезин!

Венгр-совет найырал ниитилелиниң баштаар чери.

СЭКП Тыва обкомунуң V пленуму

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн Кызылга Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга СЭКП Тыва обкомунуң V пленуму бооп эрткен. Оон ажылынга колхозтарда, совхозтарда болгаш чамдык тудуг, үлетпүр бүдүрүлге, чоннуң амыдырал хандырылга черлеринде партия организацияларының секретарьлары; министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары; партия, совет, профэвилел, комсомол активи киришкен.

Пленумга «Партия документилериниң солуушкунуңуң түңнелиниң болгаш партияның область организациязының партийжи организастыг ажылын улам ыңай сайзыраңгайжыдарының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ол айтырыгның талазы-биле илеткелди СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** кылган.

Чугаалашкан айтырыгның талазы-биле СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары **Г. А. Заркевич**, СЭКП Қызыл хооркомунуң ийиги секретары **С. М. Кудажы**, «Саян» совхозтуң партком секретары **Д. Б. Оюн**, «Тыва тудуг» тресте партком секретары **В. К. Казак**, «Шекпээр» совхозтуң хойжузу, партбөлүктүң организакчызы **К. С. Ооржак**, СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **Н. П. Федоров**, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы, партбөлүк организакчызы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады **А. С. Монгуш**, СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары **Д. С. Данзын-оол**, «Тыва кобальт тудуг» эргелелинде партком секретары **В. В. Жестовский**, СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары **П. Т. Дамба-Хуурак**, Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунда партия организациязының секретары **М. А. Усманов**, ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары **А. А. Ромашов**, СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары **А. Ч. Монгуш** олар санал берген.

Пленум чугаалашкан айтырыгның талазы-биле тодаргай доктаалды хүлээп алган. Тоску беш чылдың планын хуусаа бетинде күүседиринге коммунистиң ролюн бедидерин, партия организацияларының партийжи организастыг ажылын улам сайзыраңгайжыдарын ында айыткан.

СЭКП Тыва обкомунуң пленумунуң ажылынга СЭКП ТК-ның инструктору **Н. Ф. Симанкин** киришкен.

ПАРТИЯНЫҢ КҮЖҮ—ООҢ ЧАҢГЫС ЭВИНДЕ

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

«Партия документилериниң солуушкунуңуң түңнелдериниң дугайында» доктаалында СЭКП Төп Комитединиң демдеглээни болза, документилер солуушкунуңуң белеткели болгаш ук документилерни солааны чугула организас-политиктиг хемчег болган, ук ажыл партияның XXIV съездизинің база СЭКП ТК-ның май (1972 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге, партия тургузуунуң айтырыгларының талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң айтышкынларына бүрүн дүүштүр чоруттунган деп Г. Ч. Ширшин чугаалаан.

Партдокументилерни солааның түңнелинде бистиң партияның хүрээлеңи улам быжыккан, массалар-биле харылзаазы ханылаан, совет ниитилелдиң амыдыралынга ооң удуртукчу болгаш башкарыкчы ролю өскен. Ук солуушкун леншизмнің идеалдарынга коммунистиң кызыгаар чок бердингенин, даштыкы болгаш иштики политиканы оларның бир үн-биле деткип турарын көргүскен. СЭКП-ниң үндезилекчизи болгаш баштыңчызы Владимир Ильич Ленинниң чуруун синлбээн болгаш «Партия—бистиң үениң угааны, аалдары болгаш арын-нүүрү» деп ооң өөстерин бижээн партияның чаа билелин коммунистер улуг ленинчи партияга хамаарылгазы дээш дүрүм ёзугаар чоргааралдың болгаш бедик харысалганың ёзузу-биле хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлериниң салдары-биле партия организацияларының амыдыралында бооп турар эки эгелээшкиннер партдокументилерни солуурунга белеткелдиң болгаш ону солуурунуң-даа үезинде улам сайзыраңгайжаанын СЭКП ТК демдеглээн. Демократтыг централизмниң принциптерин улам долу боттандырарынга, партияның иштики демократизазын хогжүдериңе, партия организацияларының ажыл-чорудулгаларынга партийжи амыдыралдың ленинчи принциптерин болгаш норма-чижектерин улам ыңыгын сагыырынга партдокументилер солуушкунуң идеяглиг болган. Коммунистериңиң идея-политиктиг кижизидилгезиниң ёйтырыгларынга, оларның-биле түс-түс ажылдаарынче партия организацияларының кичээнгейи тодаргайы-биле күштелген.

Партия организациязының дайынчы аргалыының белеэни, оларның мөөңнекчи күжүнүң улгатканы, коммунистериңиң авангардчы ролюнуң күштелгени чурттуң улус ажыл-агыйын болгаш культуразын улам хогжүдер талазы-биле тоску беш чылдың планнарын күүседири дээш демиселге тодаргайы-биле көстүр. Беш чылдың эрткен чылдарында ол демиселдиң түңнелдерин болгаш ону чедишкиниг күүседириниң сорулгаларын СЭКП ТК-ның декабрь (1974 ч.) Пленумунга чугаалашкан болгаш ол Пленумга эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айытынган болгай. Коммунистериңиң идепкейиниң улгаткайының, бүгү совет улустуң кызымаккай күш-ажылының, партияның организакчы болгаы политиктиг ажылының ачызында чурттун улус ажылагыйының ден-дески хөгжүүр чоруу хандыртынган болгаш коммунизмнің материал-техниктиг баазазын тургузарынга бурунгаар улуг базымны кылыр аргалыг болган.

Партияның Тыва область организациязында чаа хевириниң партия билеттерии 9500 ажыг коммунистер алган. Документилер солуушкунуңуң чедишкиниг доозулганы партия комитеттериниң болгаш эге организациязларының организас база политиктиг ажылының түңнели болган. Партия обкому документилер солуушкунуңуң талазы-биле СЭКП хооркомунуң, райкомнарының, парткомнарының ажылын доктаамал анализтен база углап, баштап келген. Солуушкун үезинде Өөрүнүң, Таңдының партия организацияларынга чедип алган дуржулганы өөренип база түңнеп көрген. Солуушкунуң канчаар чорун турарының дугайында материалдары ийи катап белеткээн, чер-черлерже чорудуп бергеи. Обкомнуң бюрозунга чамдык партия комитеттериниң отчёттарын дыңнап чугаалашкан, а СЭКП хооркомунуң болгаш райкомнарының бюроларынга солуушкунга хамаарышкан 46 айтырыгларны чугаалашкан.

Партияның область организациязы партдокументилериниң солуушкунуңуң үезинде идей болгаш организас талазы-биле улам быжыккан, ленинчи Төп Комитетти долгандыр улам сырый каттышкан. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң, Төп Комитеттиң пленумнарының шиитпирлерин боттандырар талазы-биле идеологтыг база организастыг ажыл дыка идепкейжээн. Документилер солуушкуну партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин, коммунистериңиң ажыл-ишчи, политиктиг идепкейин бедидеринге чугула рольду ойнаан.

Документилер солуушкунуңбиле холбаштыр партия организацияларының организастыг база политиктиг ажылы, коммунистериңиң идепкейи бедээни ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуңуң сорулгаларын шиитпирээринге эки салдарны чедирген. Үлетпүр бүдүрүлгелери беш чылдың өөртү, тодарадыкчы чылының планын чедишкиниг күүсеткен. Оларның бүдүрген продукциязының хемчээли 1973 чылга деңнээргe, оон 6,8 миллион рубль хөй болган. Агаарбойдустың берге байдалдары турзажок, колхозтарның болгаш совхозтарның хөй пуруузу база республика ниитизи-биле мал продукциязын күүнеге садарының планнарын чедишкиниг күүсеткен. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли чыл дургузунда 11,4 хуу өскен, а капитал салыышкынларын шиңгээдип алары 15,7 хуу көвүдээн. Транспорт болгаш тудуг бүдүрүлгелериниң, садыгның, коммунал-хандырылга черлериниң болгаш өске-даа адырларның ажылында чедишкиннер бар болган.

1974 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түңнелдерин ёзугаар Кызыл хоорай, «Тыва даг-дүгү» комбинат болгаш «Кызыл тараачын» совхоз СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туун Ак-Довурак хоорай алган. Социалистиг чарышка чедип алган бедик түңнелдери дээш Таңды району, «Чаа орук» колхоз, Терлиг-Хаяның мөңгүн суу бүдүрүлгези, «Тыва суг-тудуг» трестин тудуг-монтаж эргелели, Тыва коммунэнергия, Барын-Хемчик райпозу СЭКП Тыва обкомунун, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдериниң область чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан. Тараа бүдүрүни болгаш ону күрүнеге садарын көвүдеткени дээш Бии-Хем районга, ол ышкаш беш совхозтарга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир чоруур Кызыл туктарын тывыскан. Тываның хөй-хөй ажыл-ишчилериниң эрешудургу кижилери орденнер болгаш медальдар-биле, хүндүлүг аттар, бижиктер болгаш дипломнар-биле демдеглеттиргеи.

Документилер солуушкунуңуң үезинде улус ажыл-агый сорулгаларын шиитпирлээринге коммунистериниң, партия эге организациязларының чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы улам күштелген. Партия организацияларының, коммунистериниң, күш-ажылчы коллективтериниң эгелээшкиннерин болгаш инициативазын СЭКП обкомунуң, Қызыл хооркомунуң, райкомнарының болгаш тудугларда парткомнарының бюролары чүүлдүг деп деткээн.

Партия документилериниң солуушкунуңуң үезинде хөй-хөй колхозтарның болгаш совхозтарның партия организацияларының ажылынга шыпар талазы-биле эки өскерилгелер болгулаан. 1974 чылдың марта коммунистериниң инициативазы-биле «Қызыл тараачын» совхозтуң механизаторлары хову ажылдарын чедишкиниг эрттирери дээш социалистиг чарышты эгелээн. Оларның эгелээшкинин бүгү республикага деткээн. Оон түңнелинде ук совхозка гектар чер бүрүзүнден 14,8 центнер тараазы ажаан алган. Бо чылын базала ук совхозтуң механизаторлары техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары дээш чарыштың эгелекчилери болган. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Оргу-Шөлде хойжу бригадазының партия бөлүү (партгрупорг Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д.-Н. Ч. Ооржак) организакчы ажылдың улуг дуржулгазын чедип алган. Ук партбөлүк хойжуларының найыралдыг коллективиниң ёзулуг-ла башкарыкчызы апарган. «Тээли» совхозтуң Эзр-Хавак сүт-бараан фермазында партия эге организациязы база-ла ук коллективтиң бедик хүндүткелин чедип алган.

Партия документилериниң солуушкунуңуң белеткелиниң болгаш чорудулгазының үезинде партийжи иштики амыдырал улам көгжээн, партийжи организастыг ажылдың стили болгаш аргазы сайзыраңгайжаан. СЭКП-ниң Қызыл хооркому, райкомнары эге организацияларына кичээнгейни дыка улгаттырган. Парткомнар болгаш партия эге организациялары боттарының хүрээлеңин быжыглаарынга оларның шынар составын экижидериче улуг кичээнгейни салып турар апарган. 1972 чылда партия кежигүнүнге киргеннериң санында ажылчыннарның болгаш колхозчуларның хуузу 62,7 турган болза, 1974 чылда 68 хуу болган. 1974 чылда партияга кандидаттап киргеннерде комсомолчуларның саны 54,9 хуу азы 1972 чылга деңнээргe 13,8 хуу хөй болган.

Партия организацияларының структуразын сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглер база алдынган. Сөөлгү ийи чылда сүт-бараан фермаларына болгаш хойжу бригадаларга 86 партбөлүктерни тургускан.

Документилер солуушкунунуң үезинде тус-тус коммунистер-биле ажылды экижиткен. Даандырган ажыл-херек дээш оларның идепкейин болгаш харысалгазын бедидериңе кижи бүрүзү-биле хууда беседалажыышкын улуг рольду ойнаан. Ындыг беседалажыышкыннар чамдык коммунистериниң идепкей чогуның бөлгаш Устав нормаларын база негелделерин сагыйын баар чоруунуң чылдагааннарын тыварынга, парторганизациялардың ажылында четпестерни илередиринге дузалаан. Беседалажыышкын эрткен коммунистериниң хөй нуруузу ооң соонда боттарының четпестерин эдип, ажыл-ишке болгаш ниитилел-политиктиг амыдыралга идепкейлиг киржип турар апарган. Беседалажыышкыннар үезинде коммунистер парторганизацияларның, бүдүрүлге черлериниң, совхозтарның болгаш колхозтарның ажыл-чорудулгазын экижилеринге, хөй-ниити организацияларын удуртурун сайзыраңгайжыдарынга хамаарышкан 400 хире саналдарны киргеп.

Партийжи даалгаларны хуваар, ооң күүселдезиниң дээштиин бедидер талазы-биле хөй үүлдер кылдынган. Документилер солуушкунуңуң белеткелиниң болгаш чорудулгазының үезинде 2112 коммунистериниң партийжи даалгаларын эде көргеп, а 984 кижи чаа даалгаларны алган. Амгы үеде партияның область организациязының бүгү кежигүнериниң 90 хире хуузу доктаамал даалгаларлыг бооп турар.

Устав негелделерин болгаш даалгаларны канчаар күүселип турарының дугайында коммунистериниң отчёттарын партия хуралдарынга, бюроларга болгаш партком хуралдарынга чугаалажып көөр чорук оларның даалгаларны күүселиәря дээш идепкейин, ажыл-ишчи чоруун болгаш харысалгазын бедидеринге идиг бооп турар дээрзин практика көргүскен. Ындыг отчёттарны мооң мурнунда-даа чорудуп турган. Ийи чыл иштинде 2120 ажыг коммунистер боттарының эшөөрүнүң мурнунга отчёттарын берген, ынчаарга оларның 70 ажыг хуузун шуут-ла партбөлүктерге, бригадаларның азы цехтериниң парторганизацияларының хуралдарынга дыңнаан, ол чорук бүгү коммунистерге улуг салдарны чедирген.

Удуртукчу коммунистериниң отчёттарын дыңнап чугаалажыр чорук база-ла калбак нептерелдиг апарган. Ол чорук кадрларның ажылынга үре-түңнелдиг, дээштиг чоруку чедип алырының, хүлээнгеи херээ дээш оларның харысалгазын бедидериниң чугула арганларының бирээзи бооп турар. Чижээ, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелиниң парткому удуртукчу-коммунистер Н. Г. Панов биле В. Г. Николаенконуң илеткелдери дыңнап чугаалашкан. Эш Панов болза эки бригадир, ол кижизидилге ажылын канчаар чорудуп, бригаданың ажыл-ишин канчаар организастап турарын чугаалаан, ооң удурткан бригадазының бүгү кежигүнери коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп атты чедип алыр дээш ажыллап турар. Ук бригада «Беш чылды дөрт чылда доозар» деп шимчээшкиниң эгелекчилери болган. Бригадир боду кежээки техникумну доосхан, идепкейлиг хөй-ниитичи эш бооп турар. А прораб эш Николаенко чедишкиннер дугайын эвес, четпес үүлдериниң дугайын, тудугжулар ортузунга организас болгаш кижизидилге ажылын кошкак чорудуп турарының дугайын чугаалаар ужурга таварышкан. Партком кежигүнери ацаа чамдык шыңгыы шүгүмүүлелдерни кылган, эш Николаенко ол четпес үүлдерин эдип алган болгаш амгы үеде № 3 тудуг участогунуң начальниниге чедир дешээн.

Партдокументилериниң солуушкунуңуң чугула түңнели болза коммунистериниң бот-боттарынга негелдезиниң бедээни болур. Ук солуушкун четпестерге эптеш чок болуруи коммунист бүрүзүнге кижизидериңе идиг болган. Янзы-бүрү чурумнар үрээш хемчег алдырткан партия кежигүннери-биле элээн ажылды чоруткан. Партия комитеттери үчёткa болгаш партийжи документилерни эмгелээр талазы-биле база улуг ажылды кылган.

Партия документилериниң солуушкуну коммунистериниң боттарының идейлиг каналыышкыны дээш харысалгазын дыка бедиткен. Партия организациялары партия кежигүнериниң болгаш кежигүнге кандидаттарның идей-политиктиг кижизидилгезиниң айтырыгларынче база улуг кичээнгейни салып турар апарган. Амгы үеде партия өөредилгезиниң бүгү хевирлериниң 9000 ажыг коммунистер хаара туттунган, бир муң беш чүс хире кижи пропагандистер ажылдап турар.

Ындыг болзажок документилер солуушкуну-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның май Пленумунуң салган сорулгаларын республиканың партия организациязы шуптузуп-на бүрүүнүбиле күүсеткен деп чугаалап болбас деп Г. Ч. Ширшин ооң ыңай уламчылаан. Партияның политиказын болгаш коммунистиг тургузуушкунуңуң сорулгаларын боттандырарынга бүгү партия организациязының, коммунистериниң дайынчы арга-шинээзин болгаш авангардчы ролюн ам-даа бедидериниң эргежок чугулазын илеткелчи онзалап демдеглээн. Беш чылдың онаалдаларын күүседир талазы-биле республикада улуг четпестер барын бо чылдың январьда болган СЭКП обкомунуң IV пленумунга айыткан болгай. Дөрт чыл иштинде 13,1 миллион рубльдиң үлетпүр продукциязы чедир бердинмээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 39,1 хуу кылдыр көрдүнген планга бодаарга, 31 хуу өскен.

Чүгле эрткен чылын сес бүдүрүлге сайгарылга планы, 22 бүдүрүлге ниити продукция бүдүрерии чедир күүсетпээн, а 17 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидериниң даалгазын күүсетпейн барган. Капитал тудугда база улуг четпестер бар. 4 чыл дургузунда 31,6 миллион рубль чедир шиңгээдип алдынмаан, 1974 чылда 30 тудуг организацияларының 18-зи күрүне планы болгаш хүлээлгелерни күүсетпээн.

Үлетпүрде болгаш тудугда ажыл-херектиң байдалы оожум экижин турарын чугаалаар херек. Хөй-хөй бүдүрүлгелер бо чылдың эгезинде-ле планнарны чедир күүсетпестен эгелээн, тодаргайлаарга, 16 бүдүрүлге—сайгарылга талазы-биле, 22 бүдүрүлге—продукция бүдүрер талазы-биле, а 23 бүдүрүлге— күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидериниң планнарын чедир күүсетпээн. «Тудуг көзектери», Ак-Довурак хоорайның үлетпүр бүдүрүлге комбинаттары. Чадааанаың хлеб заводу, Қызылда сүт заводу болгаш пиво заводу ышкаш коллективтер, «Сельхозтехниканың» Туран болгаш Самагалдай салбырлары планны дыка чедир күүсетпээн. Тудуг организациялары ийи айлар дургузунда 7 миллион рубльдан чедир шиңгээдип албаан. Оларның чартыктан хөй кезии планнарын күүсетпээн.

Көдээ ажыл-агыйда улуг четпестер бар. Тараа, эът болгаш дүк бүдүрер база садар талазы-биле беш чылдың онаалдалары күүсеттинмейн турар. Беш чылдың дөрт чылдарында бир инекке онааштыр сүт саары чүгле 3 килограмма өскен, а Улуг-Хемде, Каа-Хемде, Тожуда ол харын-даа эвээжээн. Ол-ла үениң дургузунда дүк кыргын алыры үүгле 50 граммга өскен, а Мөңгүн-Тайга, Өөрү, Бии-Хем Каа-Хем, Эрзин районнарда ол көргүзүг кудулаан. Чүс хойга онаштыр малдың чаш төлүн ам-даа дыка эвээшти ап турар. Республиканың ажылагыйларында ажыл-агыйжы эвес чорукту болдуруп, малдың өлүп хораары, самчыгдаттынары хөй болуп турар, ылаңгыя Улуг-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарда, «Сүт-Хөл», «Большевик», «Россия», «Бурунгаар», Улуг-Хая», «Саян», «Найырал» совхозтарда малдың хорамчазы хөй.

Хөй-хөй партия организациялары коммунистерии, бүгү ажылчы чоннарны четпестерии чайладырынче, беш чылдың планнарын күүседиринче кошкак мобилизастан турар. Республикада партияның 402 эге организацияларының 162-зи бүдүрүлге коллективтериниде. Херек кырында коммунистериниң 62,3 хуузу материаллыг бүдүрүлгеде ажылдан турар. Ол дээрге улуг күш-түр, ынчалза-даа ону долузу-биле ажыглавайн турар.

Бүдүрүлгениң ажыктыын, ооң шынар көргүзүглерии бедидериниң айтырыгларынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринии, продукциянын боттүнезин чиигедии, ооң шынарын экижидериниң, материалдарны болгаш күш-ажыл курлавырларын камнаарының айтырыгларынче эвээш кичээнгей салдынып турар. Күш-ажылды багай организастаарының, күш-ажыл болгаш бүдүрүлге сагылга-чүрумунуң куду деңиелде турарының фактылары-биле, кадрларның ажылга ызыртынмас чоруу-биле, ажыл-шагын үзер, ажыл-агыйжы эвес болур, күүнеиниң болгаш колхоз-кооперативтиң өөнүч-хөреңгизин самчыгдаар чоруктар-биле чамдык парторганизациялар эптежин турар.

Партия комитеттери болгаш организациялары мурнакчы дуржулганы нептерелдириниң айтырыгларынче эвээш кичээнгей салып, кижилер-биле масса-политиктиг база организакчы ажылдарны кошкак чорудуп, социалистиг чарышты организастаарында четпестерии шүпшеп уауткан турар.

Кадрлар-биле ажылдың кошкаа, олардан негелдениң куду бооп турары кол-ла четпестериниң бирээзи бооп турар. Бо айтырыг талазы-биле үүгле партия эге организациялары эвес, харын-даа партия обкому, Қызыл хооркому, райкомнары болгаш тудуглар парткомнары база-ла чедир ажылдавайн турарын чугаалаар херек.

(Уланчызы 2-ги арында).

Бистиң акы-дуңма найыралывыс бузулбас

ВЕНГР-СОВЕТ НАЙЫРАЛ НИИТИЛЕЛИНГЕ УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫ ОРДЕННИ ТЫВЫСКАНЫ

БУДАПЕШТ. (СЭТА-ның тускай корр.). ВУР-нуң Күрүне Хуралының бажыңынга марттың чээрбиде Венгр-совет найырал ниитилелинге Улустарның Найыралы орденни тыпсырынга холбаштырган байырлыг хурал болган.

Бистер мында өөрүшкүлүг болгаш байырлыг болуушкунга холбаштыр чыылган-дыр бис—деп, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев чугаалаан. Силерниң ниитилелиңер ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле Улустарның Найыралы совет орден-биле шаңнаткан. Ол болза силериңи организациялар-ның, ооң он-он, чүс-чүс муң активчилериниң Венгрия биле Совет Эвилелиниң улустарының найыралы база акы-дуңмалышкы чоруун быжыглаары дээш үжен чыл иштинде кылып келген үре-түңнелдиг, улуг ажыл-чорудулгазын үнелээниниң демдээ-дир.

Леонид Ильич Брежнев Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XI съездизинге чугаазында венгр болгаш совет ажылчы чоннар аразынга социалистиг акы-дуңма ёзузунуң харылзааларын тургузарынга силериниң ниидилелиңериниң ачы-хавыяазының дугайын улуу-биле үнелээн болгай. Бөгүн бо байырлыг болуушкунга холбаштыр Леонид Ильич силериниң адыңарга тускай байырлыг бижикти чоруткан.

К. Ф. Катушев байырлыг чагааны номчааш, хуралдың киржикчилери диңмиттиг, үргүлүүлелдиг адыш часкап турда, ону А. Апрога дамчыткан.

Бистиң бузулбас акы-дуңма найыралывысты үндезилен тургускан кижилериниң шуптузун бистер ам ханы хүндүткел-биле сактып турар бис. Баштайгы Венгр Совет республикага, Будапештиниң тура халышкын кылган пролетариадынга өөрүшкүлүг байыр чедирген Владимир Ильич Ленинниң дугайын онза улуг өөрүшкү-биле сактып турар бис. Он-он чылдар дургузунда бодуңуң амыдыралчызын болгаш күүнүн бадыткан келген ленинчи интернационалчы идеялар амгы үеде бистиң ниити тугувус, биске орук айтыкчызы ниити сылдызывыс бооп турар—деп, К. Ф. Катушев ооң ыңай чугаалаан.

Силериңи ниитилелиңер бүгү чурт-биле кады Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының шылгараңгай удуртулгазы-биле төөгүлүг улуг ажыл-херекке — социалистиг ниитилелди тургузарынга идепкейлии-биле киржип келген — деп, К. Ф. Катушев уламчылап чугаалаан.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязы, совет кижилериин улуг өөнүү. Венгрияның болгаш делегейниңдаа коммунистиг шимчээшкиниинің шылгараңгай ажылдакчызы эш Янош Кадарга баштаткан ооң Төп Комитеди бистиң акы-дуңма ёзузунуң найыралын бүгү талазы-биле быжыглаар дээш кайы хире туруштуг болгаш кызымаккай ажылдап турарын эки билир бис.

Бистер бодуаустуң талавыстан: совет-венгр найыралды бүгү талазы-биле быжыглаар дугайында үргүлүү сагыш салыры боттарының эң чугула сорулгазы кылдыр бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш совет улус санап турар деп бүзүредип тур бис.

К. Ф. Катушев Венгр-совет найырал ниитилелин шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчааш, чыылганнар диңмиттиг адыш часкап турда, Улустарның Найыралы орденни А. Апрога дамчыткан.

Ооң соонда К. Ф. Катушев Венгр-совет найырал ниитилелинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң белээ — Қызыл Шөлдүң үнелиг, ыяшта сиилбин кылган чуруун база дамчыткан.

А. Апро харыы сөс ап чүве чугаалаан, бедик шаңнал дээш чүс-чүс муң венгр ажылчы чоннарның өөнүүзүнден өөрүп четтириишкинни илеректен.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-га болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга байырлыг чагааны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

СЭКП Тыва обкомунуң V пленуму

ПАРТИЯНЫҢ КҮЖҮ—ООҢ ЧАҢГЫС ЭВИНДЕ

(Тенчүзү. Эгези 1-ги арында).

СЭКП ТК-ның декабрь (1974 ч.) Пленумунуң негелделерин, эш Л. И. Брежневтиң айтыышкынарын, а ол ышкаш СЭКП ТК-ның «Партияның Тамбов область организациязында шүгүмчүлелдің болгаш бот-шүгүмчүлелдің байдалының дугайында» доктаалыга дүүштүр кадрлар-биле ажылды шыңгыы экижидер, даңзыдырган ажыл дээш олар-ның харысалгазын бедидер, эң ылангыя чогуур күш болгаш инициатива чокка ажылдап, боттарының хүлээлгезин сула күүселип турарлардан ажылда четпестерни шинтирлиг узутказарын, боттарының эргезинде турар бүдүрүлге болгаш организация черлерінің ажыл-чорудулгазын экижидерни негээр херек.

Партия хооркомунуң болгаш райкомнарының пленумнарынга, районнарының активтер хуралдарынга, ажылчы чоннарның чагааларында болгаш билдириишкиннериндe-даа республиканың чамдык министерволарының болгаш албан черлерінің адыгга, ылангыя «Сельхозтехника» каттыжыштыкынары, «Тыва үлетпүр тудуг материалдарын», Мелиорация болгаш суг ажылагайының министерствозуң, «Тыва суг тудуг» трезин, «Республиканың мал уксаажылдыга каттыжыштыкынын» болгаш өске-даа черлерни шыңгыы шүгүмчүлеп турар, ынчангаш оларның удуртукчулары эштер Мешкорудников, Лушников, Достак-оол, Сургутанов, Петров оларның бо талазы-биле шыңгыы түңнелдерни кылыр үеэ келген.

Улуг-Хем районуң удуртукчулары эштер Маспык-оол, Куулар, Тур, Тожу, Эрзин райкүүскомнар даргалары эштер Колев болгаш Сади оларның ажылында дыка хөй четпестер бар боон турар. «Чыраа-Бажы», «Найырал», «Доңгерезин», «Совет Тыва», «Барлык» совхозтарның болгаш СЭКП КМК, «Нулевые циклы» тудуг эргелели дээш оон-даа өске бүдүрүлге черлерінің удуртукчуларының адынга дыка хөй чемелээшкиннерни кылып турар. Партияның Кызыл хооркому болгаш райкомнары үстүнде адаттынган коллективтерни удуртурунуң арга-методтарын тодарадып, оларның удуртукчуларының даандырган херекке харысалгазын бедиреринің хемчеглерин алыры эргежок чугула.

СЭКП Төп Комитединиң «Партияның Тамбов область организациязында шүгүмчүлелдің болгаш бот-шүгүмчүлелдің байдалының дугайында» доктаалыга дүүштүр шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди улам калбартыр, партия, ажыл-агый органнарының, хөй-ниити организацияларының бүгү звеноларының, бүдүрүлгелер, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларының, организациялының болгаш албан черлерінің ажылында четпестерни чайдыыр талазы-биле хемчеглерні боттандырар, ажылчы чоннарның саналларын болгаш сүмелерни чогуур ийүнде боттандырары дээш оларның хууда харысалгазын бедидер херек.

СЭКП ТК-ның «Партия документилерин солаанының түңнелдерінің дугайында» доктаалында документилер солуушкунунуң түңнелинде тургустуна берген арганарны партия организациязы бүрүзүнге партияның иштики амыдыралын идепкежидерінге партияның чамдык комитеттери долу хемчээлдин-биле ажыглаваннар дээрзин айытканы бистің партия организациязыска бүрүү-биле хамаржыр. СЭКП-ниң Кызыл хооркому болгаш райкомнары партияның эге организацияларын организас-политиктиг хемчеглер талазы-биле бижыглаарынче четпес кичээнгей салып, партийжи хүрээлеңни четчеңээрінің айтыырларынче кошкак сагыш салып турар. Иниитизи-биле алырга, 1974 чылда СЭКП кежигүнүнүң кандидаттыга хүлээп алганнарының иштинде ажылчыннар 52 хүү болган, а Каз-Хем болгаш Чөөн-Хемчик район организацияларында ол оон-даа эвээш. Мал ажылының ажылдакчыларындан партия хүрээлеңинге кижилер шилип алырынче онза четпес кичээнгей салдынып келген. Чижээ, партияның Улуг-Хем болгаш Каз-Хем организацияларынга чылдың дургузунда партияга чүгле бир-бир хойжуну хүлээп алган, а Барыын-Хемчикте болгаш Монгун-Тайгада —ийи-ийи. СЭКП кежигүнүге кандидаттарны комсомол дамчыштыр хүлээп алыры «Тыва даг-дүү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт тудугнуң» болгаш Улуг-Хем районуң партийн организацияларында эң-не куду хемчээлдиг боон турар. Комсомол документилерінің солуушкуну чоруп турар, амгы үеде парторганизациялар комсомол организацияларынга практиктиг дузаны көргүзүүшаан. СЭКП-ниң хүрээлеңинге ВЛКСМ кежигүннерін хүлээп алыр талазы-биле ажылды экижидер ужурлуг.

Чыл-чыл-биле хүрээлеңни өстүрбейн турар партия организациялары бистe база бар. Чижээ, «Сукпак» совхозтуң партия организациязы дөрт чылдың дургузунда чаңгыс-даа кижини партияга хүлээп албаан. Партдокументилерінің солуушкунунуң үезинде автосептелге заводтуң, сайгарылга базазының, механизаттатынган № 62 колонизының, Каа-Хемниң амыдырал хандырылга комбинадының, «Тывая совхозтуң болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтуң партия организациялары өспээн. «Тыва тудуг» трестің парторганизациязында партияның сес цех организациязының чүгле ийизинге 1974 чылда партияга хүлээп алышкынны чоруткан. Партияга хүлээп алырларны өрецгей-биле көре бээр фактылар база бар.

Коммунистерніңавангардчы ролюн бедидер, устав негелделерін оларның сагыырын күштелдирер талазы-биле улуг четпестер бар. Документилер солуушкунунуң соонда безин чамдык коммунистерге партия талазы-биле хемчег хүлээткен, а чамдыктарны СЭКП-ниң хүрээлеңинден үндүрген. Оларның хөй-хөй моон мурнундаа сагылга-чурумну үреп турганнар. Чижээ, Хову-Аксында коммунист Середа үргүлүү арагалазы дээш шыңгыы доңгуданы алган турган, ол хемчегни партия документизиң солуурунуң мурнуу чырында дүүрген турган. Ынчалзаа-даа чаа партия биледин алганының соонда мурнундаа ооң кылып турганы бурууларын катаптааны дээш ону партиядан үндүрген. Чаа партия билеттерни тыпсырын шак ынчаар принцип чок көөрүнүң таварылгалары өске-даа партия организацияларынга тургулаан. Чамдык коммунистерніңязы-бүрү тала-биле сагылга-чурум үрээр чоруктарынга эптеппес байдалды партия организациязы бүрүзүнге моон сонгаар тургузгары эргежок чугула.

Партдокументилер солуушкуну доозулган соонда Кызыл хоорайның, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем болгаш өске-даа чамдык районнарның хөй партия организациялары беседалажыышкынны соксатканы ажылда улуг четпестерни көргүзүп турар. Колхоз, совхозтарның 12, үлетпүр-транспорт болгаш тудугның 42 парторганизацияларында коммунистерніңустав негелделерін күүселдин хынаалдазын доктаамал кылын турарлар. Моон-биле кады хайгыышкынны организакчы ажылды чорударының улуу хөй санныг шинтирлер белеткээринче болгаш хүлээп алырынче, кол күженнишкин үндүрүп, оларның күүселдезинче сагыш салбас чоруктар чамдык райкомнарда, партия эге организацияларында ам-даа эвээш эвес. СЭКП-ниң Улуг-Хем райкомуң ап көрээл. 1974 чылда оон бүрө хуралдарын 24 удаа эрттирип, аңаа ийи чүс ажыг айтыырны, ооң иштинде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин экижидер талазы-биле 22 айтыырны чугаалашкан-даа болза, ында ажылхерек хиреліг чорун турар.

Маңаа партияның 23 эге болгаш бригада организациялары дыңнаан. «Чодураа салбырның бригада парторганизациязының ажылының дугайында», «Найырал» совхозтуң парткомунуң ажылының дугайында», «АТБ-ниң партия организациязының ажылының дугайында» дээш оон-даа өске чугаалашкан айтыырлар чогум-на оларның күүседикчиларе болур коммунистерге таныштыртынмаан болган. Ынчангаш шинтирлерни кымга хамаарыштыр хүлээп ап турганы деп айтыыр тургустунуп кээр. Ук партия организациялары бюроюң шинтирлерни чугаалажыр көрбээн, райкомнуң кылганы санал, сүмелерни тоомга чок кылдыр көрген ышкажыл.

Айтыыр чугаалажыр көөрү аңаа бир чүве эвес, кайы бир участокта ажылды экижидиннe, четпестерни чайладырынче ол угланган турар ужурлуг дээрзин бодаар үе келген.

Бир эвес хүлээп алдынган шинтирлер контрольдаттынын, хынаттынын база амыдыралга боттанын турар болза ол чедип алдынар. Айтыырларны шын белеткеп, чугаалажыры база оларның талазы-биле тодаргай шинтирлерни хүлээп алгаш, оларны боттандырары— партийжи удуртулганың күүселдирінің бирээзи дээрзин мөк угаан билип алыр херек. Ынчангаш кайы бир партком азы парторганизация мону кылбайн турар болза, олар боттарының база бир кол хүлээлгезин күүсеттейн турар деп санаар апаар. Боттарының хүлээп алган шинтирлерніңүүселдезин канчаар организастап, хынаан турарындан парткомнарның ажылы үнелеттинер ужурлуг.

Партия эге организацияларында шинтирлер күүселдезин контрольдаарынче болгаш хынаарынче ам-даа эвээш кичээнгей салын турар, ынчангаш ону үндезинин-биле экижидери негеттинин турар. Администрацияның ажыл-чорудулгазын партия эге, организацияларының контрольдаар эргезин ажыглаарынче онза сагыш салыр ужурлуг. Ынчалза-даа контроль талазы-биле тургустунган 174 комиссия ажылдавайн турар. Ылаңгыя, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарның партия организацияларында олар багай ажылдап турар, а «Найырал», «Улуг-Хая», «Барлык», «Хемчик» совхозтарда комиссияларны саазын кырында тургускан. Партия эге организацияларының дайынчы чоруу оларга партия комитеттерінің удуртулгазының дериглинден хамаржыр деп, Г. Ч. Ширшин демдеглээн. Документилер солуушкунунуң үезинде партияның Кызыл хооркому, райкомнары партия эге организацияларыбиле харылзааны быжыглаан, сларга дузаны чедиргеннер. СЭКП хооркомунуң болгаш райкомнарының секретарылары, бюро кежигүннери эге организацияларга удаа-дараа барып, оларның ажыл-чорудулгазынче ханылап кирип турар апарган. Ынчалза-даа партия эге организацияларын удуртуп турарында шыңгыы четпестер бар.

Эвээш коммунистиг партия организацияларының ажылынче парткомнар чогуур кичээнгей салбайн турар. 15 коммунистиг партия организациялары бүгү организацияларның чартыктан хөй кезин боон турар. Оларның элээн хөй кошкак ажылдап, боттарының хүрээлеңин өстүрбейн, коллективтерніңажыл-амыдыралынга дээштиг салдарны чедирип шыдавайн турар. Бригада болгаш цех парторганизациялары база партия болуктери чок коллективтер улус ажылагыйының янзы-бүрү адырларының коллективтеринде амдаа бар.

Партия эге организацияларына бөгүнгү удуртулга чүгле секретарларның өтөгдүн, информациязын дыңнаарыбиле кызыгаарлаттынмас ужурлуг. Парторганизациялар янзы-бүрү хөй талалыг, харыңдаа чамдыкта дораан шинтирлептери берге айтыырларбиле доктаамал холбаалыг деп чүвени уттуп болбас херек. Ынчангаш партия организацияларының секретарларының, оларның активинің өөредилгезин доктаамал организастаары кончуг чугула. Ынчалзажок бо ажылда четпестер бистe база-ла бар. Секретарыга эң баштай соңгуткан коммунист ажылын чүдүн эгелээрил деп чүвени, ол кижиге дуза, сүмени чедирбээнинден билбес болгулаар таварылгалар бистe бар. Ажыл-керекти бодамчалыг болгаш чогаадыкчы өзу-биле көөрүнге секретарларны, активти өөредири, оларның боттидепкейин көдүрери — партия хооркомунуң, райкомнарының практиктиг улуг сорулгазы болур. Секретарь кадрларны шилип алырында улуг четпестер бар. Идей-политика болгаш мораль талазы-биле хынаттынмаан кижилерни партия организацияларының секретарларынга сүмелей бээр чүүлдер бар, ындыг кижилер олларга көргүскен идегелди бадыткап шыдавайн баар чүүлдер тургулаан. Ылаңгыя Барыын-Хемчик, Тожу, Таңды болгаш Тес-Хем районнарда партия организацияларының секретарларының солуур чоруу хөй.

Партия эге организацияларына удуртулганы экижидерінге, оларның секретарларын өөредиринге партияның иштики информациязы улуг рольду ойнаар. Бо ажылды организастаанында шыңгыы четпестер барын дорт чугаалап болур бис. Эге организацияларның ажылында чаа түү көстүп келгенил, коммунистерни кандыг айтыырлар дувуредип турарыл дээрзин СЭКП райкомнары чамдыкта билбейн, кылдыңган ажылдар, партия ажылында чаа чүүлдер, эки дуржулга дугайын оларга дүргени-биле дыңнадырын чедип албайн турар. Партия обкомунуң оргкилдизи, хооркомнар, райкомнар партияның иштики информациязын хөгжүдер болгаш сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерни алыры чугула.

Амгы үеде чурттакчылыг чер бүрүүнде, коллектив бүрүзүнде совет органнар, профэвилел, комсомол болгаш хөй-ниити организациялары бар. Ынчаарга партия организациялары ажылчы чоннарның база аныяктарның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин көдүрерінге база оларны кижизидіннге ук организацияларны четпес ажылган турарын практика көргүзүп турар. Советтерге, профэвилел, комсомол болгаш хөй-ниити организацияларынга, контроль органнарына удуртулганы күштелдирип, оларга берділген сорулгаларны эки күүседири, партия болгаш чазактыг директиваларын боттандырары дээш харысалгазын бедидер херек.

Бистер партияның болгаш улустун амыдыралында төөгүлүг болуушкун — Ада-чурттуң Улуг дайынында совет улустуң Тиилелгезинің үжен чылының бүдүүзүнде турар болганывыста организакчы болгаш политиктиг ажылдарны күштелдирері, ажылчы чоннарның улам өзүп турар эгелээшкиннерін деткиири сиза чугула боон турар. 1975 чыл дээрге СЭКП-ниң XXV съездизиниң база бүдүүзү боон турар.

«Партия документилерін солаанының түңнелдерінің дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга болгаш партия обкомунуң пленумунуң шинтирлиг дүүштүр документилер солуушкунунуң түңнелдерін хынызы-биле өөренирін, коммунистерніңидепкейин бедиреринің алдынган эки чүүлдерін быжыглап, улам пеитереднрін, партия организацияларын организас-политиктиг быжыглаарын, тоску беш чылдың планнарын болгаш бедиткен хүлээлгелерін күүселдиринче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле оларның организакчы, политиктиг болгаш идеологтуг ажылын экижидіннің чугулазын Г. Ч. Ширшин түңнелиниде онзалап демдеглээн.

Мал кыштаглаашкынын организастыг доозарынче онза кичээнгей салдынган турар ужурлуг. Партия райкомнары, колхозтарда болгаш совхозтарда партия эге организациялары, база мал ажылында ажылдап турар бүгү коммунистер малдың продуктулуг чоруун кудулаттнас, иштиниң мөлшинга хорамча таварыштырбас болгаш чаш малды бүрүн камгалап алыр дээш бүгү хемчеглерни алыр ужурлуг. Үрезин арыглаашкынын, техникэ септелезин дүргедириндeн эгелээш хову турлагларын белеткээринге чедир часкы хову ажылдарынга белеткелди шапкынчыдар херек.

«Партия документилерін солаанының түңнелдерінің дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр областың партия организациязы бодунуң ажыл-чорудулгазын боттуңмүүлекчи өзу-биле анализтеп көрбүшаан, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинтирлерін, тоску беш чылдың планнарын чедиишкиниг боттандырарынче угланган бодунуң организакчы болгаш идей-политиктиг ажыл-чорудулгазын амдаа бедик деңнелче кедүрерін СЭКП ТК-га пленум киржикчилерінің өмүүзүнүнден Г. Ч. Ширшин бүзүреткен.

* * *

Илеткел төңген соонда калбак санал-оналдар эгелээн. Бир дугаарында СЭКП-ниң Таңды райкомунуң бирги секретары **Г. А. Заркевич** сөс алган.

— Партия документилерінің солуушкуну районнуң партия организациязына СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинтирлерінің болгаш СЭКП ТК-ның март (1972 чыл) Пленумунуң негелделерінге бүрүн дүүштүр эрткен, бистің партиявыстың үндезилекчизи Владимир Ильич Ленининң овур-хевирин сиилбээн чаа партбилетти бистe барык-ла шупту коммунистер алган— деп, ол бодунуң чугаазын эгелээн. Ол чугула хемчегни чорудуп турар үеде партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин, ролю күштелген. Коммунистерніңидепкейін белеткээн, сагылга-чуруму быжыккан.

«Тыва кобальт тудуг» эргелелинде, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта болгаш өскедаа коллективтерде парторганизациялар массаның үзүлүг дайынчы оргайизакчылары, башкарыкчылары болу берген. Мурнуку чылдарда бүдүрүлгечи көргүзүглери кошкак турган «Коммунизмниң херели» колхозтуң ажыл-агый чорудулгазынга партийжи удуртулганы күштелдиргенинден ам ында байдал эки талазынче өскерилгенин эш Заркевич чижектер-биле көргүскен.

Ынчалзажок ажыл-керекти шүгүмчүлекчи өзу-биле көрбүшаан, партия организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидер талазы-биле кичээнгейге алза чогуур айтыырлар хөй дээрзин билип турар бис. Чижээ, С. К. Тока аттыг совхозта сөөлгү үеде бүдүрүлгечи, көргүзүглер кудулап турарын барымдаалааш, ол дугайын чоокта партия райкомунуң бюрозунга сайгарын көрген. Ооң бир кол чылдагааны ында парторганизация ажыл-керекти шүгүмчүлекчи өзу-биле көрбейн, хураллдарны чидиг шүгүмчүлел чок, иниити хевирлиг, эренгей эрттирин турарында. «Партияның Тамбов область организациязында шүгүмчүлелдің болгаш бот-шүгүмчүлелдің байдалының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр бо угланыышкын-биле шудургу ажылды чорудар ужурлуг бис. Ол ышкаш партияның бригада, цех организацияларына, партбүлүктерге методиктиг дузаны көргүзери эргежок чугула деп ол айыткан.

Партдокументилер солуушкуну найысылал — Кызылдың партия организацияларының, ооң коммунистерніңамыдыралына күштүг салдарны чедирген дээрзин СЭКП Кызыл хооркомунуң иниги секретары **С. М. Кудажи** саналынга чугаалаан. Ынчангаш бүдүрүлгенін башкарарынга, чоннуң коммунистиг кижизидилгезинче оларның ролю аажок күштелген, коммунистерніңидепкейін бедеэн. Ол бүгү болза, бүдүрүлге даалгаларын күүселдиринге улуг рольдуг боон турар. Беш чылдың дөрт чылдарының онаалдаларын багай эвес күүседип турарын оратор демдеглээн.

Документилер солуушкунунуң үезинде партийжи ажылдың стили сайзырангайжыдарынче кичээнгей салбайн турар. Партия документилериниң солуушкунунуң үезинде партия организацияларының коммунистер-биле чорудуп турган ажылдарының дуржулгазынга эш Федоров доктаваан.

Бо үениң дургузунда партийжи ажылдың стилин сайзырангайжыдарынче кичээнгей улуг болганын эш Федоров демдеглээн. Ажыл-керекти эртем өзүзү-биле көөрү, шүгүмчүлелдің болгаш бот-шүгүмчүлелдің калбартыры, хүлээп алган шинтирлерніңүүселдезин организастаары болгаш контрольдаары — эң чугула чүүлдер боон турар. Бо талазы-биле алырга, районнуң партия организацияларында четпестер эвээш эвес. Чижээ, партия райкому эрткен чылдың январында комсомолга партийжи удуртулганы экижидер дугайында шинтирлер хүлээп алган, ынчалза-даа ооң күүселдезин чедир, контрольдаваныы, партия организациязы ажыл-агый, Совет органнарының ажылын холгаарлай бээр чүүлдер барын оратор чугаалаан.

Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин эргелеп-башкарарын сайзырангайжыдарынче угланган хемчеглерніңамыдыралчы чугулазын демдеглевишаан, Каз-Хемниң коммунистери улус ажыл-агый планын күүседиринге болгаш партийжи организастыг ажылдың арга-методтарын улам сайзырангайжыдарынга чүткүлдүүн ол илергейлээн.

— Партия документилерін солуурунга белеткел болгаш ооң солуушкуну — коммунистерге шыңгыы шылгалда болган. Бистің совхозтуң коммунистери ол шылгалданы алдарлы-биле туткан — деп, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы, ССРЭ-ниң Дээди Советинің депутады **А. С. Монгуш** пленумга чугаалаан. Бо үеде коммунистерніңбүдүрүлгеге, хөй-ниити ажылынга идепкейін, харысалгазы бедээн. Коммунист-биле чөптүг, негелделиг ижин-кара чок чугаалажыышкыннарның үре-түңнелдиин оратор онзалап демдеглээн. Малчын О. Экер-оол ажылынга шала ээ-харысалга чок турган. Партия комитединге чугаалажыышкыннарның соонда ол эштің чурум-сагылгазы экижээн. Ооң бүдүрүлгеде көргүзүү база экижээн.

Партияның иштики ажылын экижидиннче угланган хемчеглер совхозтун иниги амыдыралынга чаагай салдарны чедирген. Беш чылдың сорулгаларын совхоз багай эвес күүседип турар. Саанчы бодунуң ажылдап турары Дергүн сүт-бараан ферманың ажылынга доктаваан. Ында ажылдап турар 7 коммунист шупгузу планны, партийжи даалгаларны ак сеткилдиг күүседип турар. Ферма сүт бүдүрінің беш чыл планын бо чылдың май 9-та, Тиилелгенің 30 чылының хүүнде күүседир дээш шудургу ажылдап турар.

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары **Д. С. Даңзын-оол** саналынга кол кичээнгейни коллективтиг удуртур орган болгаш кижизидилгенің школазы болур партия хуралдарын эрттиреринің дуржулгазынче угландырган. Документилер солуушкунунуң үезинде партия хуралдарын белеткээри, ону эрттирері районга үидезини-биле экижээн. Бүдүрүлге, социалистиг чарыш айтыырлары-биле чергелештир партияның иштики амыдыралынга хамаарылгалыг чугула айтыырларны хуралдарга чугаалажыры экижээн.

Шүгүмчүлелдиг санаалдарны кичээнгейлиг өөренип көөрү, четпестерни чайладырының дээштиг хемчеглерін алыры — ажылга чугула чүүл. «Кара-Хөл» колхозтуң коммунистери ында парткомнуң хөй-ниити организацияларын удуртур талазы-биле четпес ажылдап турарын шүгүмчүлээн. Байлалды эдериниң хемчеглерін алган. Шүгүмчүлелдиг санаалдарны хандыр өөренирін, ону барымдаалап перспективтиг планны тургузарын райком база практиктаап турар.

Документилер солуушкуну районга организастыг доозулган. Партияның хүрээлеңин улам быжыглаары ам-даа уламчылавышаан. Коммунистерніңталазындан идепкей чок, олутпай болур чүүлдерніңчылдагаанын өөренип, анкетаны таратканын эш Даңзын-оол чугаалаан.

В. И. Ленининң овур-хевирін сиилбээн партия биледин ажылчын Хову-Аксының 250 ажыг коммунизи алган. Оларның аразында дагжылар, металлургтар, геологтар, чолаачылар, эмчилер, башкылар бар. «Тыва кобальт тудугда» партком коммунистерніңбүдүрүлгеге болгаш культура тургузуушкунунга авангардчы ролюн бедидиринче угландыр чорудуп турар ажылды пленумга ук парткомнуң секретары **В. В. Жестовский** чугаалаан. Документилер солуушкунунуң үезинде-даа, ам-даа коммунистер социалистиг чарышка хей-ат кириикчи күш боон келгенин ол демдеглээн. Коммунистерніңотчёду, оларның-биле беседалажыышкын улуг үре-түңнелдиг. Ынчалзадаа партийжи организастыг, идей-политиктиг ажылда бүгү курлавырлар долу ажыглаттыган деп чугаалап болбас. «Тыва кобальт» комбинаттың чиг-эт курлавырын доктаамал болдуларны чугула дээрзин коммунистер удаа-дараа санаалдап турар. Ынчалза-даа геология шинчилели эвээн бергедээшкинге таваржып турар. Ону министерствонуң болгаш төлевилел институтунуң мурнунга тургускан.

Партия документилерініңсолуушкуну организацияларның дайынгы арга-шинээзин бедиреринге улуг рольду ойнаанын демдеглевишаан, политиктиг ол улуг кампания үезинде районнуң партия организациязының мөөнүзүн дуржулгазын СЭКП Тес-Хем райкомунуң секретары **П. Д. Дамба-Хуурак** чугаалаан. Документилер солуушкунунуң үезинде коммунистер партиянын, ооң Төп Комитединиң, Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгазын изин-биле чүүлдүгзүнүп турарын илергейлээннер. Хуралдарга, даалга күүселдиринге коммунистерніңидепкейін бедээн чорук ажыл-агайга база эки салдаалыг боон турар. «Чодураа» колхоз болгаш ооң Хараал-Тей СБФ мал ажылының продуктуларын бүдүрерін көвүдеткен. Аңаа шинтирлиг рольду коммунистер ойнаан.

Эш Дамба-Хуурак ол ышкаш партия кежигүннерініңсоциал составын таарыштырар керекти 'сайзырангайжыдарының чугулазын бот-шүгүмчүлекчи өзу-биле онзалап демдеглээн.

Чуртталга-коммунал ажылагый министерствозунда партия организациязының секретары **М. А. Усманов** сөс алган, партдокументилер солуушкунунуң үезинде чоруткан ажылдарга доктааган. Партия организациязы үлүг эвес-даа болза, коммунистерніңсалдары дыка күштелген. Документилер солуушкунунуң үезинде эге организацияның иштики ажылын күштелдиреринче, сагылга-чурумну быжыглаарынче онза кичээнгейни салган. Коммунистер колдуунда чоннуң амыдырал хандырылгазының черлеринде ажылдап турар болганда, организацияның ажылы онзагай чүүлдерлиг болгаш харысалгалыг.

Амыдырал хандырылга министерствозунуң шүгүмүнде бүдүрүлге черлерінің чонну хандырарының талазы-биле ажылын экижидиннің айтыырлары партия организациязы бодунуң хуралдарына удаа-дараа тургузуп, илеретиннен четпестерни чайладырының боттуг хемчеглерін ап турган деп, ооң ынай эш М. А. Усманов чугаалаан. Ооң түңнелинде хандырылга черлери тоску беш чылдың доозукчу чылының баштайгы ийи айларында планныг онаалдаларын бүгү талазы-биле күүсеткен. Министерствонуң шүгүмүнде суг дамчыдыгазы, одалга, хеп чуур, чунар-бажың дээш ышкаш ындыг, чоннуң хандырылга черлери бар болганда, ким-бир кижиниң четпес ажылы хөй-хөй кижилерге багай салдарын чедирер апаар. Ындыг төлээде, партия организациязы хандырылга черлеринде ажылдап турар коммунистнің бот-харысалгазын бедиреринге онза кичээнгейни салып турар.

Партия документилерініңсолуушкунунуң үезинде СЭКП-ниң Кызыл хооркому, райкомнары комсомол организацияларының ажылын удуртурун экижидиннче, аныяктарның кижизидилгезин күштелдиреринче онза кичээнгейни салып турган дээрзін пленумга бодунуң саналынга ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары эш **А. А. Ромашов** чугаалаан. «Алдан-Маадыр» совхозта хөй-ниити организацияларны удуртур талазы-биле четпес ажылдап турарын шүгүмчүлээн. Байлалды эдериниң хемчеглерін алган. Шүгүмчүлелдиг санаалдарны хандыр өөренирін, ону барымдаалап перспективтиг планны тургузарын райком база практиктаап турар.

Документилер солуушкуну районга организастыг доозулган. Партияның хүрээлеңин улам быжыглаары ам-даа уламчылавышаан. Коммунистерніңталазындан идепкей чок, олутпай болур чүүлдерніңчылдагаанын өөренип, анкетаны таратканын эш Даңзын-оол чугаалаан.

В. И. Ленининң овур-хевирін сиилбээн партия биледин ажылчын Хову-Аксының 250 ажыг коммунизи алган. Оларның аразында дагжылар, металлургтар, геологтар, чолаачылар, эмчилер, башкылар бар. «Тыва кобальт тудугда» партком коммунистерніңбүдүрүлгеге болгаш культура тургузуушкунунга авангардчы ролюн бедидиринче угландыр чорудуп турар ажылды пленумга ук парткомнуң секретары **В. В. Жестовский** чугаалаан. Документилер солуушкунунуң үезинде-даа, ам-даа коммунистер социалистиг чарышка хей-ат кириикчи күш боон келгенин ол демдеглээн. Коммунистерніңотчёду, оларның-биле беседалажыышкын улуг үре-түңнелдиг. Ынчалзадаа партийжи организастыг, идей-политиктиг ажылда бүгү курлавырлар долу ажыглаттыган деп чугаалап болбас. «Тыва кобальт» комбинаттың чиг-эт курлавырын доктаамал болдуларны чугула дээрзин коммунистер удаа-дараа санаалдап турар. Ынчалза-даа геология шинчилели эвээн бергедээшкинге таваржып турар. Ону министерствонуң болгаш төлевилел институтунуң мурнунга тургускан.

Партия документилерініңсолуушкуну организацияларның дайынгы арга-шинээзин бедиреринге улуг рольду ойнаанын демдеглевишаан, политиктиг ол улуг кампания үезинде районнуң партия организациязының мөөнүзүн дуржулгазын СЭКП Тес-Хем райкомунуң секретары **П. Д. Дамба-Хуурак** чугаалаан. Документилер солуушкунунуң үезинде коммунистер партиянын, ооң Төп Комитединиң, Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгазын изин-биле чүүлдүгзүнүп турарын илергейлээннер. Хуралдарга, даалга күүселдиринге коммунистерніңидепкейін бедээн чорук ажыл-агайга база эки салдаалыг боон турар. «Чодураа» колхоз болгаш ооң Хараал-Тей СБФ мал ажылының продуктуларын бүдүрерін көвүдеткен. Аңаа шинтирлиг рольду коммунистер ойнаан.

Эш Дамба-Хуурак ол ышкаш партия кежигүннерініңсоциал составын таарыштырар керекти 'сайзырангайжыдарының чугулазын бот-шүгүмчүлекчи өзу-биле онзалап демдеглээн.

Чуртталга-коммунал ажылагый министерствозунда партия организациязының секретары **М. А. Усманов** сөс алган, партдокументилер солуушкунунуң үезинде чоруткан ажылдарга доктааган. Партия организациязы үлүг эвес-даа болза, коммунистерніңсалдары дыка күштелген. Документилер солуушкунунуң үезинде эге организацияның иштики ажылын күштелдиреринче, сагылга-чурумну быжыглаарынче онза кичээнгейни салган. Коммунистер колдуунда чоннуң амыдырал хандырылгазының черлеринде ажылдап турар болганда, организацияның ажылы онзагай чүүлдерлиг болгаш харысалгалыг.

Амыдырал хандырылга министерствозунуң шүгүмүнде бүдүрүлге черлерінің чонну хандырарының талазы-биле ажылын экижидиннің айтыырлары партия организациязы бодунуң хуралдарына удаа-дараа тургузуп, илеретиннен четпестерни чайладырының боттуг хемчеглерін ап турган деп, ооң ынай эш М. А. Усманов чугаалаан. Ооң түңнелинде хандырылга черлери тоску беш чылдың доозукчу чылының баштайгы ийи айларында планныг онаалдаларын бүгү талазы-биле күүсеткен. Министерствонуң шүгүмүнде суг дамчыдыгазы, одалга, хеп чуур, чунар-бажың дээш ышкаш ындыг, чоннуң хандырылга черлери бар болганда, ким-бир кижиниң четпес ажылы хөй-хөй кижилерге багай салдарын чедирер апаар. Ындыг төлээде, партия организациязы хандырылга черлеринде ажылдап турар коммунистнің бот-харысалгазын бедиреринге онза кичээнгейни салып турар.

Партия документилерініңсолуушкунунуң үезинде СЭКП-ниң Кызыл хооркому, райкомнары комсомол организацияларының ажылын удуртурун экижидиннче, аныяктарның кижизидилгезин күштелдиреринче онза кичээнгейни салып турган дээрзін пленумга бодунуң саналынга ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары эш **А. А. Ромашов** чугаалаан. «Алдан-Маадыр» совхозта хөй-ниити организацияларны удуртур талазы-биле четпес ажылдап турарын шүгүмчүлээн. Байлалды эдериниң хемчеглерін алган. Шүгүмчүлелдиг санаалдарны хандыр өөренирін, ону барымдаалап перспективтиг планны тургузарын райком база практиктаап турар.

Документилер солуушкуну районга организастыг доозулган. Партияның хүрээлеңин улам быжыглаары ам-даа уламчылавышаан. Коммунистерніңталазындан идепкей чок, олутпай болур чүүлдерніңчылдагаанын өөренип, анкетаны таратканын эш Даңзын-оол чугаалаан.

В. И. Ленининң овур-хевирін сиилбээн партия биледин ажылчын Хову-Аксының 250 ажыг коммунизи алган. Оларның аразында дагжылар, металлургтар, геологтар, чолаачылар, эмчилер, башкылар бар. «Тыва кобальт тудугда» партком коммунистерніңбүдүрүлгеге болгаш культура тургузуушкунунга авангардчы ролюн бедидиринче угландыр чорудуп турар ажылды пленумга ук парткомнуң секретары **В. В. Жестовский** чугаалаан. Документилер солуушкунунуң үезинде-даа, ам-даа коммунистер социалистиг чарышка хей-ат кириикчи күш боон келгенин ол демдеглээн. Коммунистерніңотчёду, оларның-биле беседалажыышкын улуг үре-түңнелдиг. Ынчалзадаа партийжи организастыг, идей-политиктиг ажылда бүгү курлавырлар долу ажыглаттыган деп чугаалап болбас. «Тыва кобальт» комбинаттың чиг-эт курлавырын доктаамал болдуларны чугула дээрзин коммунистер удаа-дараа санаалдап турар. Ынчалза-даа геология шинчилели эвээн бергедээшкинге таваржып турар. Ону министерствонуң болгаш төлевилел институтунуң мурнунга тургускан.

Партия документилерініңсолуушкуну организацияларның дайынгы арга-шинээзин бедиреринге улуг рольду ойнаанын демдеглевишаан, политиктиг ол улуг кампания үезинде районнуң партия организациязының мөөнүзүн дуржулгазын СЭКП Тес-Хем райкомунуң секретары **П. Д. Дамба-Хуурак** чугаалаан. Документилер солуушкунунуң үезинде коммунистер партиянын, ооң Төп Комитединиң, Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгазын изин-биле чүүлдүгзүнүп турарын илергейлээннер. Хуралдарга, даалга күүселдиринге коммунистерніңидепкейін бедээн чорук ажыл-агайга база эки салдаалыг боон турар. «Чодураа» колхоз болгаш ооң Хараал-Тей СБФ мал ажылының продуктуларын бүдүрерін көвүдеткен. Аңаа шинтирлиг рольду коммунистер ойнаан.

Эш Дамба-Хуурак ол ышкаш партия кежигүннерініңсоциал составын таарыштырар керекти 'сайзырангайжыдарының чугулазын бот-шүгүмчүлекчи өзу-биле онзалап демдеглээн.

Чуртталга-коммунал ажылагый министерствозунда партия организациязының секретары **М. А. Усманов** сөс алган, партдокументилер солуушкунунуң үезинде чоруткан ажылдарга доктааган. Партия организациязы үлүг эвес-даа болза, коммунистерніңсалдары дыка күштелген. Документилер солуушкунунуң үезинде эге организацияның иштики ажылын күштелдиреринче, сагылга-чурумну быжыглаарынче онза кичээнгейни салган. Коммунистер колдуунда чоннуң амыдырал хандырылгазының черлеринде ажылдап турар болганда, организацияның ажылы онзагай чүүлдерлиг болгаш харысалгалыг.

Амыдырал хандырылга министерствозунуң шүгүмүнде бүдүрүлге черлерінің чонну хандырарының талазы-биле ажылын экижидиннің айтыырлары

Рейд

ШИИТПИРЛИГ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

САГЫШ ЧОВААШКЫНЫ КОШКАК

Амгы үеде «Шекпээр» совхозтуң төрүүр хоюнуң 67 хуузу оолдапкан. Эрткен 1974 чылдың бо үезниң деңнелиг-биле алырга, совхоз бо чылын 1640 хураганны эвээшти алган. Совхозта кыштаглаашкының байдалы дүвүренчиг. Одар төнгени-биле холбаштыр, 8 коданны өске черлерге көжүргүлээн. Беш колан хураганнар арып баксырап турар. Ол коданнар бүрүзүнде-ле 120-ден ажыг арган хураганы чартык азыралда тургускан. Совхозтуң ийи хойжу бригадазында одар-белчириниң төнүп турары-биле хой арып, дыка хөй коданнарда хойнуң дүгү дүжүп, тастап эгелээн. Эрткен чылга деңнээрге, совхозта шээр малдың өлүп хораары ийи катап көвүдээн. Бо фактылардан алырга, совхозта кыштаглаашкын берге болып турары тодаргай-дыр. Ол совхозтуң Биче-Тейде хойжу бригадазында кыштаглаашкының байдалын каттышкан рейд бригадазы тодарадып көрген.

Биче-Тей бригадазының коданнарын кезээш, малчыннарның ажыл-ижи-биле танышып, ниитичиг малын кыштан хүр менди ажырар дээш оларның харак кызыл ажылдап турарын көрдүвүс. Ол бригада совхозта мурнакчы болуп турар. Бригаданың хойжулары хойнуң продуктулуун белдирер, баш санын өстүрер болгаш чаш төлүн менди доруктурар дээш бар арга-ларны, курлавырларны ажыглап тургаш, тоску беш чылдың планнын онаалдаларын чеднишкиниг-күүселириниче Барымын-Хемчик районунуң бүгү хойжуларын кыйгырган. Биче-тейжилер районда хойжу бригадалар ортузунда калбарган социалистиг чарышка ийи улаа тинлекчи болуп, СЭКП Барымын-Хемчик райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчип чоруур Кызыл тугун чаалап алгаш, быжыы-биле тудуп турар. Тоску беш чылдың доозукчу чылында бригада 100 хойга онаштыр 95 хураганны, бир хойдан 2.2 кг дүктү алырын хүлээнген.

Амгы үеде бригаданың бүгү коданнарында хой оолдаашкыны кидин түлүктеп турар. Биче-Тейде 6000 ажыг төрүүр хой бар, оон 4000 хирези оолдаан болгаш ынча хураган менди алдынган. Ол болза, төрүүр хойнуң 67 хуузу.

Каткылыгда Куулар Сарыг-Кидистиң аалында бардывыс. Хойжу эртенги ажылын доозупкан соонда, оон-биле чугаалаштывыс.

— Хоювустуң байдалы чүгээр—деп, ол биске чугаалады.—Хойну менди кыш ажырар дээш бар шаавыс-биле кызып ажылдап тур бис. Черле берге чыл болгаш тур. Бо девискээрге чайын өөт үнмээн. Ынчангаш арай бергеден тур бис. Бисте хомудал-ла хой ийин, даргалар. Силерниң келгениңер эки бооп-тур, харын. Мал эмчилери кыштагларга келбестээн. Аалдар суурдан ырак-даа эвес, ол хиреде мал эмчилери бо чоокта келбээн. Эмнер база чок. Коданда 20 ажыг хой арып турар. Ону кажаада аңгы үскеш, ажаап тур бис. Эмчилерни чалаарга-даа келбес, элдеп чүве. Ол дээш ийи катап совхоз төвү хирдим, кээр боол аазап каашкелбейн барды.

Черле ынчаш, малчыннарның хандырылгазы багай. Кышты кыштадыр автолавка биске келбээн. Алган-биле бир кижи суур кирип садыглаар, берге чүве-дир. Оон кадында хой оолдаашкыны түлүктеп турар. Ырак баар арга чок. Суг сөөртүрү база үзүктелир. Хойга хар эргизип ижиртип турбис. Чеже хар эргизер. Оон ыңай почтачы база аалдарга келбестээн. Бистиң хамык солун-сеткүүлүвүс суурда чыгдынып чыдар-дыр.

Бо доозукчу чылда алган хүлээлгемни күүседир арга бар. Чүс хойдан 90 хураган алыр дээн кижи мен. Ол чайлыг. Ынчалза-даа малчыннар дугайында сагыш салыр херек. А бисте кандыг-дыр? Ол дугайын силерге чугаалаалым.

Хоочун малчыннар Ооржак Ындык, Сарыглар Самдан, аныяк малчын Успун-Дагба Ооржак оларның коданнарынга база кирип, оларның канчаар кыштап турарын көрдүвүс. Малчыннар кыш бергезинге чалыымайң ниитиниң малын хүр. менди тургузар дээш карак кызыл ажылдап турар болду. Үстүнде адаанывыс малчыннарның коданнарында хой эки кыштап турар. Арып баксыраан хойларны одарже үндүрбейн, тургузу азырап турар.

Чайын ниитиниң малынга кезип белеткээн сигеиден совхозтуң бүгү девискээринде ам түгде он борбак сарат арткан.

Бо хүннерге чедир совхозтуң бүгү төрээн хойларындан ниитиан-биле 4062 хураган алдынган. № 1 бригаданың малчынары 2180 хураганны, № 2 бригада—1882 хураганны менди алган. Ол болза, совхозтуң хой коданнарының турар кол чери. Ында хойжулардан бир дугаарында Хомушку Көрей-оолга душкан бис. Оон коданында 400 ажыг хой бар болду. Байдалы дыка берге. Кыштаанда кадайы-биле ийилээ. Хой оолдаашкыны чаа-ла орту кирген, дем кадар кижизидаа чок. Совхоз дузалакчы кадарчы бербээн. Ол малчынга дузалашсын дээш чоруткан сакманшиги дедир суурже чаа берген.

Сакманщиктериң келгеш удавайн чоруй баары чаңгыс бо чылын болу бербээн. Моон мурнунда чылларда база ындыг турган. Хой оолдаашкыны төнмээнде-ле суурже көжүп киргилей бээр.

Кажаада турган хойларны көөрүвүске, арып баксырааны аажок болду. Ушпа чыгам арган хойлар бар. А малчынның хойга бээр чеминдең чүгле бичин сула, каш куспак сиген арткан, оон ыңай чүү-даа чок. Совхоз ам аңаа кайы хире мал чеми бээри билдинмес. Күзүн Хомушку Көрей-оол боду сиген кезин ап шыдаваан.

Совхозтуң тараа, сиген шөлдери колдуунда суггаттыг. Ынчалза-даа ол суггаттыг шөлдерни чөп ажыглап шыдаваан. Ам кээн сиген чогундан мал чүдап эгелээн ол-дур.

Александр Саяның байдалы Хомушку Көрей-оолга бодаарга, мүн-не чүгээр. Оон коданында турар улуг хойларда арып баксыраан үүве чок. Ынчалза-даа чаш хураганнар аарып, оон уламынан өлүп хорап турар.

А. Саян биске мынча диди:

— Мен база чааскаан болдур мен ийин. Сакманщиктер шагда-ла суур кирип чангылаан. Чааскаан хураган ажаап, хой каларары берге-дир.

Каттышкан рейд бригадазының хынап көргенде бо үстүнде ийи совхозта мал кыштаглаашкынының байдалы берге болуп турар. Малчыннар ниитиниң малын менди кыш ажырар дээш карак кызыл ажылдап турар. Ынчалзажок мал чеми төпүп, чер одары база чегейтээн. Оон кадында олут-дыш чок, чымыштыг ажылда малчыннар дугайында сагыш салышкын шаңгыя «Шекпээр» совхозта кончуг багай. Айыткан ажылгыйларының удуртукчулары бо берге өйде ниитиниң малын менди камгалап алыр дээш болдупар бүгү-ле үүлдерни кылыры, шиитпирлиг хемчеглерни алыры негеттиниң турар.

А. ООРЖАК.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, «Шекпээр» совхозтуң хойжузу.

З. СААЯ,
«Хемчик» совхозтуң хойжузу.

М. ХОЮГ-ООЛ,
«Шыныың» корреспондентизи.

А. ДАРЖАЯ,
«Тываның аныяктарының» корреспондентизи.

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

ЭРТЕМ болгаш **Техника**

САНАЛГАНЫҢ ЧАА ТӨВҮ

Москвада эң-не бедик бажың Измайловода туттунган. Оон шилден болгаш бетондан кылган дөрт булуңнуг суургазы 108 метр чедир бедип үнген. Ынчалза-даа ССРЭ-ниң Төп Статистика Эргелелиниң саналга кылыр чаа төвүн тургузар деп турар бажыңы чүгле оон-биле кайгамчык болбайн турар. Оон конструкциязы база дыка солун.

Бажыңның адаанда быжыглаан демир-бетон таваа бир метр чэзэрби сантиметр кылын. Тудугнуң өзээ дөрт адыр. Ол дээрге тускай хевирниң аргазы-биле быжыглаан иштики хана-дыр, ону кылырынга сес муң ажыг кубометр бетон чарыгдаттынган. Бажыңны адаандан күчүлүг улуг демир баганалар-биле быжыглаан, оларның бирээзи-ле беш муң тонна аар чүүктү ууп шыдаар. Дүрген чоруур тос лифтиниң ачызында келир үедеги саналга төвүнүң бүгү 28 каъдының аразында аргыжары хала чок болур.

— Саналганың бо төвүн бистиң чуртувустуң бүгү улус ажыл-агыйының талазы-биле улуг хемчээлдиг учёт-статистика информациязын ажылдап кылырынга, чурттанчы чоннуң бүгү-эвилел чизелериниң, оон-даа өске чизелерниң болгаш шинчилелдерниң материалдарын ажылдап кылырынга таарыштыр тургузуп турар—деп, оон директору Александр Николаевич Лашин ПМА-ның корреспондентизиниң айтырыынга харыылап тура чугаалаан.

— ССРЭ-ниң Төп Статистика Эргелелиниң саналга кылыр чаа төвү техника-биле канчаар дериттинерил?

— Машиналарлыг залдар оон үстүнү каъттарын эзлээр. Оларга ЭДЧ кежигүнү чурттарга бүдүрүп үндүрген эң-не янзы-бүрү күчүлүг, электроннуг саналга машиналарын тургускаш, оларны бот-боттары аразында харылзаалыг кылдыр тудуштурар. Ол дээрге социалистиг чурттарның электроннуг саналга машиналарының чаңгыс-аай системазының ЕС-1020, ЕС-1030, ЕС-1040, 1050 деп машиналары-дыр. ЕС-1050 деп машина бир секундада бир миллион беш чүс муң ажыг кылдыныгларны күүседир, ол 200 дөрбелчин метр шөлду эзлээр.

Бажыңның ниити шөлү 24 муң дөрбелчин метр. Ол бажыңның чанында ийи кезек үш каът бажың бар. Оларның бирээзинге столовая, буфет, спорт залы болгаш аңгы-аңгы эмнелге кабинеттерлиг медицина хандырылгазының пунктузу, конференц-зал турар. Өскезинде — янзы-бүрү үүлдерге хереглээр өрээлдер, гараж.

18 дугаар каъткa тускай «микроклиматтың залы» турар, аңаа күчүлүг кондиционерлерни тургузар. Ыыт-үн эрттирбес эки шынарлыг чүүлдерни кылганының ачызында оортан дааш-шимээн өске өрээлдерже дамчыыр. Саналга төвүнүң бүгү өрээлдериниң арыг-шеверин бок-доозун арыглаар тускай херекселдериң дузазы-биле хандырар. Баяңның иштери чырык болгаш таарымчалыг: бүгү өрээлдериниң соңгалары аажок улуг, дээвиирлерин өңнүг кылдыр чайырлап каан алюминийден кылган.

Вячеслав ФЕОНОВ.
(ПМА).

Шуптузунга чаңгыс антенна

ГФР-де чаа туттунуп турар Мекенхайм-Мерл хоорай (Бонндан мурнуу-барыын талада) амгы архитектурлуг өлүн чаартылгалардан аңгыда база бир онзагай чүүлдүг болур: оон бажыңнарының кырында шаарарган янзы-бүрү радио болгаш телевидение антенналары чок болур. Хоорайга ниити ажыглалдың чаңгыс антенназын тударын шиитпирлээн. Квартира бүрүзүнге телевизор азы радиоприёмникти ниити антенна-биле улап кожар черни кылыр.

РСФСР-ниң автономнуг республикаларында

Чечен-Ингушетияда

эң улуг система

Гудерместиң рис системазының тудуу доостур чоокшулаан. Ол система Чечен-Ингуш автономнуг республикага эң улуг система болур. Оон кол тудугларының аразында — Сунже деп даг хеминде суг мөөңнээр белдир, магистралдыг суггарылга каналы, суг мөөңнээр кол коллектор, насос станциязы бар. Ирригация каналдарының ам тургустунган четкизиниң ниити узун дурту бир муң километр хире болуп турар.

Чаа инженер системазы көдээ ажыл-агыйның өске культураларын тарыырына таарыышпас барык-ла он муң гектар хире черни рис тарыыр плантация болдурар арганы берип турар.

«Чеченингушводстройнуң» көжүп чоруур механизастаттынган колонналарының коллективтери апрельде рисчилерге дыка хөй сугну бээрин хүлээнген.

Г. НАСОНОВ,
СЭТА-ның корр.

ГРОЗНЫЙ.

Дагестан эртемденнерде

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының дагестан салбырының Гамзат Цадаса аттыг төөгү, дыл болгаш литература институту тургустунганындан бээр бежен чыл болган. Шагдан бээр туруп келген эртем төвүнүң төөгү эртеминиң болгаш филологиянның хогжүлдезинге, автономнуг республикага эртем болгаш башкы кадрларын белеткээринге ачы-хавыязын бедик шаңнал —«Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле демдеглээн.

Ол ам дыл, литература, төөгү эртемнериниң талазы-биле Соңгу Кавказта эң улуг эртем албан чери болуп турар. Институттуң коллективиниң шинчилеп турар айтырыглары кончуг хөй. Чижээ, дагестан дылдарының чаа алфавиттерин, өөредилге номнарын, методиктиг пособиелерин, орфографтыг словарьларын, төөгү, литература болгаш улустуң чогаалының талазы-биле чыындыларны тургусканы чугула рольду ойнаан.

Ол комплекстиг эртем төвү —автономнуг республикада чүгле чааскаан эвес болуп турар. Физика биле геологияның академиктиг институттары, көдээ ажыл-агыйның, школаларның, аъш-чем улетпүрүүнүң эртем-шинчилел институттары болгаш оон-даа өскелер улуг ажылдарны чорудуп турар. Оларда ийи муң беш чүс ажыг эртем ажылдакчылары ажылдап турар.

В. РАТЕНКОВ,
СЭТА-ның корр.

МАХАЧКАЛА.

Тываның тускай эртемниглери

40 оолдар, кыстар геологтарның, топографтарның, даг-жыларның дипломнарын алгаш, Тываның хоорайларынче болгаш суурларынче чорупкан. Аныяк специалистер — Кызылдың политехникумунуң даг салбырының баштайгы доозухчулары-дыр.

Республика улетпүрүүнүң шапкын тургузуушкуну-биле, хөмүр-дашты, өңнүг металлдарны калбаа-биле шинчилеп, тып эгелээн-биле холбаштыр даг херээниң тускай эртемниг мергежилдиг кадрларын белеткээри эргежок чугула апарган.

Тываның база бир тускай ортумак өөредилге чери —көдээ ажыл-агый техникуму чуртка үш муң ажыг специалистерни берген. Чоокку үеде аңаа база бир өөредилге-лаборатория корпузун, техника павильйун, общежитиени, башкылар чурттаар бажыңнарны тудар. «Тускай ортумак өөредилге черлерин удуртурун улам ыңай сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглер дугайында база тускай ортумак эртемниг специалистерни белеткээриниң шынарын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң доктаалында айыттынган сорулгаларны төлептиг күүседир дээш автономнуг республикада аажок орадаажыл турар.

В. ЖИЛЯКОВ,
СЭТА-ның корр.

КЫЗЫЛ.

Энергияның чаа төвү

Ижевскиниң ТЭЦ-2 тудуунда 180 миллион калория чылыг бээр кылдыр толевилээн баштайгы чылыг агрегадын эптээри доозулган. Ол чаа теплоэлектроцентраль автономнуг республиканың пайысылалының кыдымында, Ижевскиниң автозаводунуң чанында бедип орар. Чартык миллион чурттакчылыг хоорайның чылыг болгаш электри энергиязынга өзүп турар хереглелин, үлетпүр болгаш чуртталга тудуунуң шапкын хогжүлдезин барымдаалаан, ол станцияны тудуп эгелээн. Чаа ТЭЦ чылда барык-ла ийи миллиард киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер, ам ол хире энергияны Воткин ГЭС ышкаш ындыг электростанцияның агрегаттары ажылдап үндүрүп турар. Ижевскиде ТЭЦ-2 электроэнергияның күчүлүг бүдүрүкчүзү апаргаш, хоорайның улетпүр черлерин болгаш чуртталга районнарын техниктиг бүс база изиг суг-биле хандырар.

Тудуг ажылдары уламчылап турар. Бо чылдың күзүүнде чаа ТЭЦ-тиң чылын Ижевскиниң чуртталга районнары ажыглай бээр. Энергияның баштайгы агрегадын келир чылдың эгезинде ажыглалга киирер деп турар.

Ю. КЕДРОВ,
СЭТА-ның корр.

ИЖЕВСК.

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

Төвүлел хуралдың түүнелдерин көрген

СОФИЯ. (СЭТА). Социалистиг чурттарның Коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Төп Комитеттериниң секретарьларының Прагага март 4—5 хүннеринде болган төвүлел хуралының түүнелдериниң дугайында дыңнадыгны БКП ТК-ның Политбюрозу чугаалажыл көрген.

Ол төвүлел хуралга БКП ТК-ның төлөөлериниң ажылын Политбюро бүрүүү-биле үүлдүг деп көрген.

Герман фашизмни болгаш япон милитаризмни баскан Тиилелгениң 30 чыл оюнга холбаштыр калбак идеологтуг ажылды чорударының, Ада-чурттуң Улуг дайынынга ССРЭ-ниң тиилелгезиниң бүгү кижи төрелгетевге төөгүлүг ужур-дузазын ханызы-биле шын көргүзериниң, социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказын тайылбырлаарының эргежок чугулазын БКП ТК-ның Политбюрозу демдеглээн.

ПОРТУГАЛИЯДА БАЙДАЛ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Политиктиг үш партияның: христиан демократияның барын үзелдиг партиязының (оон удуртулгазы марттың 11-де контрреволюстуг эргилде кылыр дээш бууран орадаажыышкын-биле холбаалыг болган) өнчүк-чөңгээлиг хөделиишкиннери сөөлгү үеде чуртка политика талазы-биле дүвүрээниниг байдалды тургузарына идигни берип, реакцияның болгаш контрреволюцияның эрге-ажыынга таарымчалыг болуп турган, кедергей чөөн үзелдиг — пролетаржы партияны эде организастаары дээш шимчээшкин болгаш ажылчын-тараачын эвилели дээр партияларның ажыл-чорудулгазын түр соксадыр дугайында хоойлуну Революстуг төвүлел хүлээп алган.

«Ол партияларның хөделиишкини хоойлу-дүрүмүү хүндүлевези-биле илереттинин, ниитилелдиг чурумунга болгаш таарымчалыг чоруунга кыжаныг бооп, чепсектиг күштериниң сагылга-чурумун болгаш чаңгыс эвин баксыраан турган» деп, Португалияның президентизи Кошта Гомеш медегээн.

Ол-ла дораан күштүг болуп өгелээн хоойлуну ёзугаар ол партияларның ажыл-чорудулгазын тургузукчу хуралга соңгулдалар болурунуң үезинде соксаткан.

Жорж Маршениң интервьюзу

ПАРИЖ. (СЭТА). «Франциянның экономиказы кудулап балыг турар. Ажыл чоктар көстүп көрбээн хемчээлге четкен — чуртта шуут ажыл чок 1200 муң кижи бар, чүс-чүс муң кижи четче ажыл чоктар болган—деп, Ниццеге болган парлалга конференциязында Франциянның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Жорж Марше медегээн.

Чуртта өөрек-үнениң соксаал чокка улгадып турарын база Ж. Марше чугаалаан. Тараачыннар эрткен чылгы каражаларын дуглап ап шыдаваан.

Француз ажылчы чоннарның амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалынга багай салдар чедирип турарын коммунистиг партия буруу шаап турар, ынчангаш акша өртек-үнезиниң кудулап турарынга болгаш ажыл чокталыр чорукка удур шыңгыы хемчеглерни алырын коммунистиг партия негеп турар деп, Марше медегээн.

«Рено» дээр автомобиль заводтарының ажылчыннарының эгелээни ажыл соксадыышкыны Ж. Марше деткип чугаалаан.

Чөөн үзелдиг күштериниң күжүн чардыктырар дээш буржуазия бүгү үүлдерни кылырлар дээрзин ол демдеглээн. Компартияның, социалистиг партияның болгаш чөөн үзелдиг радикалдарның каттышкан шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш коммунистер бүгү үүлдерни кылырлар деп, Жорж Марше медеглээн.

Пномпеньде мөгүдээшкиннер

БАНГКОК. (СЭТА). Пномпень «чазааның» премьер-министри Лонг Борет чаа чазакты тургузарын база соңгаарладыр ужурга таварышкан. Пномпень администрациязының эрге туткан дүжүметтериниң аразында мөгүдээшкин болгаш дүвүрел болуп турар байдалда политиктиг ажылдакчыларның хөй нуруузу буурап дүжүп турар ёзу-чурум-биле боттарының салымчолун холбаштырар хөңүү чок болу берген. Лон-нолчу армиянның командылалынга чоокта чаа кылган солуушкуннар база-ла чогуур түүнелдерни бербээн, ол солуушкуннарның сорулгазы шериглиниң дайынчы аргазын бедидери болуп турган.

Пномпень шериглериниң удур атакалары болуп турза-даа, патриоттар найысылалдың Почентонг дээр аэродромун артиллерия-биле боолаарын уламчылап турган. Хосталга күштериниң артиллериязы лон-нолчу шериглериниң туруштарын болгаш Пномпеньниң төвүнден үүгле бир километр хире турар. Сап болгаш Меконг хемнериниң каттышкан черинде хемниң шериг флотилиязын хосталга күштериниң артиллериязы база күштүү-биле боолап турар. Найысылалдың чөөн талакы чоогунда патриоттар база шаар халдаашкынны кылып, лон-нолчуларның быжыглаан чери Свайчумче чүткүдүп турарлар, ол болза хоорайның төвүнден чеди километр чер-дир.

АКШ-та бүдүүлүге хемчээлиниң эвээжээн чоруу ажыл чок кижилериниң санының көвүдээрин болдуруп турар. Үүгле автомобиль кылыр үлетпүрде безин ажыл чоктарның саны олла адырда ажылдап турарларның 39 хуузу чеде берген.

ЧУРУКТА: Броктон (Массачусетс штат) хоорайда күш-ажыл биржазының чанында эзлчет манаан ажыл чоктар.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

Шуурмактың ыяш ажыл-агый пунктузунуң чазанылга цегинде дуржулгалыг ажылчыннар-биле кады ажылдап турар аныяктар эвээш эвес. Оларның бирээзи—чазаныкчы Алдай-оол Оюн. Ол ийи чыл дургузунда соңга кастаактары чазаарынга дыка мергежээн болгаш хүн нормазын үргүлчү 115—120 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: А. Оюн ажылдаар черинде.

М. ХЕНЧЕ-КАРАНЫҢ фотозу.

ХОЙЖУЛАРНЫҢ ЧЫМЫЖЫ

«Ак-Эрик» колхозтуң девискээри — Агар даанның өөр талазы, Шара-Нурда бо кыжын улуг хар чаттан. Оон кырынга чоокта чаа база ийи хүн чаттан хар улаштыр немелкеи.

Хар. Малчыннарга баарга баштай-ла чугаалаар өөзү ол. Хар улгаткан, хойнуң оът тып чиири бергелээн, даваны тастап турар. Маңаа удур кол-ла хемчег — далбыйлаашкын чорудары. Хойжуларның бир хомудалы мындыг: оларларны далбыйлавайн турар.

— А дөө ол кезек-кезек — дилиндектер чүл?

— Март 5-ке чедир бир трактарист оол элээн чер далбыйлаан, оон чоруткаш келбээн. Оон орнунга суурдан Чочан Сээлейни чоруткан дээр, а ол мында келбеди. Мында, чоокта ада-иезиниң аалы бар чүве, ында боор ийин ол.

Бо кончуг чугула ажылды мынчаар саададып турарга болур бе? Хойлар мурнунда-ла оттап каапканы далбый оруунда кылашташкан, азы чүм харже өөнге чедир кире берген, арай боорда шимчеп, кастынып, оът тыварын кызып чорлар.

Агар өөрүүнде шээр малдың беш коданының ийизи — чоруур хой. Шыдыраа Довуу эрткен чылын эвээш хураган алган. А бо кыжын оон байдалы черле эки. Ол дээш ону, оон дузалакчылары: өөнүң ээзи Эремаа Оюу угбайны, сакманшиқүер Шойдаң Тановту, Татьяна Сакпайны, Люба Шойдаңны мактаар апаар. Коданда 330 хой төрээн, чаш төлү шупту менди. Ара салыр тавырылга болбаан. Ам оолдаар 70 ажыг-ла хой арткан. Чаа төрүттүгеи хураганнарны учётчик дугаарлап турар. Хураган кажаазының ишти кургаг. Хураганнарга бээр эвээш-даа бол, сигени, дузу бар. Суттарарда дош эргизер. Хоочун хойжу Соян Хайыңның коданында төрээн үш чүс ажыг хоюнуң хураганнары менди доругуп турар. Ынчалза-даа үш-дөрт-даа хой ара салган.

Бо коданнарже колхозтуң удуртукчуларының талазындан күчээнгей кошкак, олар маңаа чорбаан. Лекция, беседа дугайында чугаалаан-даа херек чок. Кижи эмчилери база чорбаан.

Сакманщик Танов мынча деп орду:

— Мурнуку чылларда районга-даа, колхозка-даа эки чаңчыл турган чүве ийин: малчыннарже үүгүшкүн организастап турду. Эмчилиг, лекторлуг, специалистиг бөлүктер кышкы берге үеде малчын коданнарны бо-ла эргип чоруур. Солун лекция, беседаны дыңнап, эмчиге шинчидип, эм-таң садып аңаа турдувус. Ол чүве бо чылын читкен. Азы чүгле биске келбейн турары ол чүве ирги бе?

Шынап-ла, ол эки чаңчыл турган. Чымыштыг иште кижилериң амыдырал байдалы-биле таныжып, оларны хей-аът киирери улуг, чугула херек.

Садыг-наймаа талазы-биле хомудал малчыннарга хөй боор чүве. А мында ындыг эвес: автолавка садыгжызы Лаңаз Бырат бо малчыннарны үргүлчү эргиир. Солуннар, журналдарны учётчик эккеп турар.

Ийи хойжу коданга чораан, эскергеннинг четпестерни колхоз баштаар чери, ында партия организациязы кичээнгейге алыр ужурлуг.

А. ДЕМБРЕЛЬ,
«Шыныың» корр.

АМЫДЫРАЛГА МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ЧЕРЛЕ ТУРАР

Борис Полевойнуң «Ёзулуг кижи дугайында тоожузун» билбес кижи бистиң чуртувуста ховар. Фашистиг Германияби-ле дайынныңы соон дарый бижиттинген ук чогаалды эрткен чылларда Совет Эвилелиниң улустарыныңы дылдарынга үүс ажыг катап, даштыкыга 43 чуртка парлаан.

Номнуң маадыры ужудукчу Алексей Мересьев болгунуң мурунга тургустунуп келген аар-берге шылгалданы ажып эрткеш, катап ужудуп эгелээн. Кижи бодаарга боттанмас хире берге үүлдү ол ажып эрткен.

Тоолчургу номнуң авторунга эрткен чыл турасказалдыг: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп бедик атты аңаа тывыскан. Борис Полевой кандыг-даа ажылды кылганда чаныш-сыныш чок, тура дүшпее кижи. Ада-чурттуң Улуг дайынынын чылдарында ол «Правда» солуннуң шериг корреспондентизи турган, дайын шөлдеринге хөй-хөй берге даалгаларны өй-шаанда күүсеп чораан. Совет солдаттарының массалыг маадырлыг чоруун чогаалчы дайын шөлдеринге хөйү-биле көрген.

Түгле улуг байырлалдар таварыштыр шупту орденнерин ол хөрек долдур кадаптар. Билбес кижи ону кандыг-бир шериг начальниги деп-даа бодай бергилээр.

Борис Полевой хөй чылдар дургузунда «Юность» журналдың кол редактору. Хоочун чогаалчы бодунуң дуржулгазын аныяктарга дамчыдып чоруур.

Полевой Тайбыңның совет фондузунуң баштаар чериниң даргазы. Дайынның үржуктарын караа-биле көрген кижи болган, даандырган ажыл-хөрээнин чугулазын эки билир. Полевой-биле оон кабинединге чугаалажып олурган бис.

— Чоок өңнүктерим-биле силерни таныштырайн бе? Номиарны ынчаарым ол-дур ийин.

Эргижиреп калган, ок өде берген номну делгиирден камныг ап алды.

— «Ёзулуг кижи дугайында тоожунуң» Грецияга чажыт үндүрүлгези-дир. Грек партизаннар делегациязы эккелген үве. Одаг чанынга ыыткыр номчулга кылып турган партизанга ок деггеш, номну база өде берген.

А бо номну ажык байдалга парлаан.

Ук номну алды кезек кылдыр үзүп каан. Үжүктер барык көзүлбес кылдыр элей берген. Грецияга кара-бажыңга хоруглаттырганнар ону чажыды-биле номчуп турган. Ол номну сөөлүнде барып авторже чоруткан.

Борис Полевойнуң чөгаал ажылында кол өзек — маадырлыг аажы-чаңнар, мөзүшынарлар.

Бедик сорулгалыг, быжыг туруштуг кижилер Полевойну сонуургадып турар. Олар маадырлыг чоруктуң дээди чадазынга чедип турарлар: эмчи Вера, бөдүүн машинакчы Люся Волкова, казах улустуң маадыры Мэлик Габдуллин.

— Мээң маадырларымда алдээртиг чок, олар шупту амыдыралдан алдынган. Чогаалчы караан ийирерти хүлүмзүрээш, мынча дигилээр, — Журналистер мени чогаалчы дижир, а чогаалчылар — журналист дээр. Оларның кайызы-даа шынныг. Курск эптээнге тулчуушкуннуң хүннериниде аңаа корреспондент хүлээлгем күүседип чораан, ужудукчу Алексей Мересьев-биле таваржы берген мен. Төрүттүнгеп хоорайым Калининин фашистерден хостап тура эмчи Лидия Тихомирова болгаш Малик Габдуллин-биле ужураштым. Братск болгаш Иркутск ГЭС-терге чораан, Андрей Бочкин ышкаш кайгамчык инженерге таварышкан мен.

Бодумнуң дириг маадырларымның аразында чурттаары — мээң чогаалчы аас-кежиим! Олар ам-даа чурттап, ажылдавышаан. Алексей Мересьев ам Дайын хоочунарының комитединиң харысалгалыг секретары. Дайынчы капитан Габдуллин ам мөчүй берген. Ол дайын соонда академик апарган болган. Алма-Атага М. Ауэзов аттыг литература болгаш уран чүүл институдун удуртып турган. Машинакчы Мария Медведева Украинада билдингир ыраажы апарган...

Амгы үениң маадыры, тайбың үениң кижизиниң дугайында чогаалчы чүү бодап турарыл?

— Үелер солчуп турар. Кижилер база аңгы-аңгы. Амгы үениң кижилериниң эртем-билии, культуразы бедик. Ынчалза-даа кижиниң бүлүжү, маадырлыг чорукче чүткүлү дөмей-ле артып калган. Оон дугайын мен амыдыралдан хөй көрдүм. Тюмень—Сургут демир-орук тудуунга эрес-дидим сибирьжилерни хөйнү көрген мен. Оларның дугайында хөйү-биле чугаалап болур. Сибирьжилер кайгамчык улус...

Амыдыралга маадырлыг чорук черле турар.

Виктория ФРЕНКЕЛЬ,
ПМА-ның корреспондентизи.

Көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлү

ХӨГЖҮМЧҮ ӨГ-БҮЛЕ

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы. Бо хүндүлүг атты хой-хой культура ажылдакчылары-биле кады Суг-Аксы ортумак школазының башкызы, бот-тывынгыр композитор Александр Санданович Ондар база төлептин-биле эдилеп чоруур. Оон «Ах, Хемчиим», «Белек» болгаш өске-даа тааланчыг ырларын радиога, концерттерге бо-ла дыңнаар бис. Ол школада музыка болгаш ыр башкызы, Культура бажыңында бот-тывынгыр уран чүүл удуртукчузу. Александр Санданович музыка талазы-биле билиг-мергежилди шудургу бот-өөредилгези-биле, бөлгүмнерге, курстарга өөредилге-биле чедип алган.

Музыка кижиниң сагыш-сеткилиниң илередикчизи, хөглүг-омаанын үдекчизи, ажылышке, тулчуушкунга сорук киирикчизи. Ундараанны чазыктырар, килициээнни чазавылаар, үзелдерни каттыштырар күчүлүг чепсек. Ол бүгүнү А. Ондар аныяк чылдарындан ыяк медереп билген. Ынчангаш ол амыдыралын музыка-биле, уран чүүл-биле холбаан-даа. Ынчангаш чаштарга, аныяк-өскеге кайгамчык музыка делегейинче эжикти ажыдып, оон каас-чаражын медереп билириге дузалап чоруур.

Ийи чыл буруңгаар школаның ада-иелери Александр Санданович-ниң инициативазы-биле акша-хөрөнгө чыггаш, школага хылдыг хөгжүм оркестри садып берген. Музыка башкызының шагдан бээр күзели бүткен: школага оркестр тургузар арга тывылган. Баштайгы чылында оркестрге 21 өөреникчилер улуг сонуургал-биле киреелдеп, музыка теориязының эге билиглерин ап, нота-биле танышышаан, ону практика кырынга домрага ойнап эгелээн. Чыл төнчүзүнде олар элээн каш бөдүүн аялгаларны, ырларны бөлүү-биле күүседиптер апарганнар. Бо чылын ол бөлүк-биле кады 22 киржикчилиг чаа бөлүк база тургустунган. Баштайгы бөлүк ам танцыларга, концерттерге ойнап, кожа суурларга аалдап чедип турар. Школада оркестриң чедишкининг тургустунуп келгениниге хей-аът киирип, суурнуң участок эмнелгезиниң коллективи база оркестр тургузарын шинтирлээн. Александр Санданович-ниң кызымак, соксаал чок ажылынын, чүткүлүнүң ачызында суурда хөгжүмге, музыкага хандыкшылдыгларын саны көвүдээн.

Ол бодунуң музыкага, уран чүүлге хандыкшылын бүгү өг-бүлезиниге дамчыдып шыдаан болгаш уругларын бодунуң оруунче элдерткен. Улуг уруу Алина Ондар Кызылдың уран чүүл училищезиниң сургуулу, тыва хөгжүм хереклерлериниң оркестринде ойнап турар, оглу Алексей Ондар Культура бажыңының хөгжүм ансамблиниң удуртукчузу, онгу классчы Алисазы школада уран чүүл удуртукчузу, база-ла школачы Орланазы ачазының оркестринде биче домрада, а биче оглу баянда ойнап турар. Уругларының иезн Долчуң Ондар базэ бот-тывынгыр уран чүүлдүн киржикчизи, ыраажы.

Суг-Аксының Культура бажыңында, школазында ыр, хөгжүм үнү соксаал чок диңмиттелген, уран чүүл хүн бүрү сайзырап, чон ортузунда нептереп турар. Ол сайзыралда Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Александр Санданович Ондарның, оон салгакчыларының үлүү улут.

Д. ШАКТАР.

Чехословак Социалистиг Республикада

Банска-Бистрица (Төп Словакия) хоорайда Чехословак-совет найырал бажыңы ажыттынган. 1944 чылда Словак тура-халыышкын үезинде Словакияның Компартиязының Төп Комитеди биле словак коммунистериң «Правда» солунунуң редакциязы турган ол бажыңда ам Совет Эвилелиниң амыдыралының дугайын чугаалап турар солун-сеткүүлү чыггаш улуг библиотека, номчулга залы, клуб, хураалдаар болгаш лекциялар кылыр өрээл база бар.

ЧУРУКТА: пионерлер В. И. Ленинниң пластинкада бижиттинген үнүн дыңнап, оон-биле танышып турлар.

ЧТК-СЭТА-ның фотозу.

Республиканың хереглекчилер чинтилелиниң баштаар чериниң коллективинде уран чүүл болгуму доктаамал ажылдап, көрүлделерге киржип, концерттерни көргүзүп турар.

Бо чурукта ол коллективтиң ыраажылары (солагай талдан) экономист Валентина Макарова, бижик машинакчызы Галина Екимова, план килдизиниң экономизи Людмила Елигечева олар эрткен чылдың хоорай көрүлдезинге идепкейлиг киришкен. Олар ам болур көрүлдеге киржир дээш, «Улуг-Хемим — Енисейим», «Мен бо ырны билир мен» болгаш өске-даа ырларны инструменталдыг ансамбльдиң үделгези-биле ырлаарынга белеткеним турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Бөгүн Тувинская ПРАВДА

● «СЭКП Тыва обкомунуң V пленуму». Информастыг дыңнадыг.

● «Партияның күжү — оон чаңгыс эвинде». СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшиниң пленумга илеткелли болгаш пленумнуң киржикчилериниң берген саналдарының дугайында отчёт.

● «Бистиң акы-дуңмалышкы найыралывыс бузулбас». Венгр-совет найырал иинтилелинге Улустарның найыралы орденни тывысканы.

● «Рекорд—уламчылаан турары-биле дириг». «Тинелге» совхозтуң механизастаттынган звенозунуң звеночузу О. Салчактың чүүлү.

● «Аныяндан адын камнаар». Тыва АССР-ниң прокурорунуң назы четпээнниериң херээниң талазы-биле дузалакчызы В. Савьяктың чүүлү.

● Бистиң чурттуң иштиндеи, даштыкыдан болгаш спортчу информациялар.

СОНУУРГАКТАРГА БУЛУҢ

Эрте-бурунгунуң тураскаалдары

Эрте-бурунгу казах тудугунуң ховар тураскаалы — Домбаул мавзолей муң ажыг чыл дургузунда туруп келген, ам ону эң баштай турганы мышкаш кылдыр чаарткан. Кара-Кенгир хемниң шыпаазында ол тудугну чаартырын Алма-Атаның специалистери доосканы.

Домбаулду даштындан көөрге, кедергей улуг өг ышкаш кылдыр көстүр. Ону кончуг шевер кижилер бора-хүрец даштан тутканы. Ханаларының ыдыны ийи метр ажып турар, тураскаалдың бедии —алды метр ажыг. Ол мавзолей ынчаарда чурттап чораан казах тудугжуларының болгаш дашчы шеверлериниң бедик мергежилиниң дугайын херечилеп турар.

Домбаул — Кара-Кенгир шыпаазының архитектура тураскаалдарының эң-не эрте-бурунгузу. Ол тураскаалдарның аразында Алашахан мавзолей база бар. Оон туйлбу ханаларын аажок каастап тутканын көөрге, кончуг улуг хевис ышкаш кылдыр сагындырар. Ол тураскаал беш үүс ажыг чыл дургузунда туруп келген, ону база чаартыр деп турар.

В. ГАНЖА,
СЭТА-ның корр.
Алма-Ата.

ТЕЛЕВИЛЕНИЕ

МАРТ 22-ДЕ

МОСКВАДАН

9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—«Тинелгениң 30 чылынга». «Ында, фронт шугумунуң ындында». Документалдыг телефильм.
9.60—Коньки спортунга ССРЭ-ниң чемпионады. Херээженнер. Хой хевирге маргылдаа. Бедик дагда «Медео» чүнгудан дамчыдылга.
10.20—«Олежка—ак бутчугаштар». Өңнүг мультфильм.
10.30—«Известия» солуннуң шаңналы дээш делегей маргылдаазы. ЧССР биле ССРЭ-ниң шилиндек командаларының 2-ги, 3-кү оюннары. Прагадан дамчыдылга. Өңнүг.
11.50—Медээлер.
12.00—«Ада-иелер, силерге!»
12.30—«АБВГДлээр». Өңнүг.
13.00—«Эртенги почта». Музыкалыг программа.
13.30—«Кадыкшыл». Эртем-пептередилгелиг программа. «Тускайлаттынган эмчи дузаламчызын организастаары».
14.00—«Амытаннар аразында». Өңнүг.
15.00—15.10—Чапсар.
15.10—«Цирк оттары».
15.55—«Экранда кинокомедия». «Куда соонуң айы». Өңнүг.
17.30—«Ye». Информастыг программа.
18.00—«Танцы залы». Өңнүг.
18.20—«Москва Кремлинге чаңгыс шак». Өңнүг.
19.20—«Алдын нота». ГДР-деи дамчыдылга. Өңнүг.
20.15—«Эки бараанныры хөйнү».
20.45—«Дайын чылдарынга тураскаады». «Диригдер болгаш өлүглер». Уранчечен фильм. 1-ги серизы.
22.30—«Ыры—75». Өңнүг.
23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАРТ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мээң салым-чолум» (1-ги, 2-ги сериялары) 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Коргуш чок атаман» 9.30, 11.10, 15.15, 16.55, «Мээң эргим Клементинам» 12.50, 18.35, «Черлик чүрек» 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чазый чорукка удур кажарлаашкын» (1-ги, 2-ги сериялары) 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шыпшың эриктер» 15.00, «Есения» (1-ги, 2-ги сериялары) 17.00, 20.00 шактарда.

Чалбеңы КӨРУНЧҮК

Таарыштырар эмчи

Мал эмчизи Арган-оолду бичизинде арган боорга-ла адаиези ынчаар адаан боор. Ам оон меге, шыыраан кижи кайгаар. Диртегер, семизиндеи безин ышкыштан чоруур, аалдар кезип, «хой эмнеп» чоруурда үүгле чиик, а кол кезиинде-ле чүк машиналыг чоруур. А аалдар кезээнин базэ ховар таварылгалар болдур ийин.

Оон озалааш бажыңынын чанындан малчынарның таалың, шоодай дергилээн эзерлиг аттарын хүн бүрү көрүп болур. Орта кире бээр болзувусса, мындыг чугааны дыңнап болур бис.

...—Экии, Арган Монгушович! Бир хой өлген, кежин складка дужаар дээш эккээримге, ишти-баары, оозу-моозу чок дээш хоржок ийин мон.

— Ол канчап олуп калган хоюл? Че-че имневе, шуптузу билдиие берди. Акт-мектизин бижип берейн, кежиң барып дужаавыт...

...—Экии, Арган-оол Монгушович! Аалда бир иртинг буду сынган. Чаткыг-шарын шаг-ла болдум. Буду бертик семирип өлген хой Арган-оол эмчиниң быжыглаткан бригадазында арбын-на болдур ийин.

Дажаар МОҢ.

• • •

Аттар хомудалы

Наадым хүнү. Доңмас-Суг арыынга үш аът девээлеп турган үвен иргин. Та кандыг маас ызырыпкан үве ийик, кара кайгамчык үве, ол аттар хенертен кижилер ышкаш чугаалажы бергеннер.

Чаяазын чара семирээн Тайга-Бора турган чугаалап-тыр:

— Багай кижилер холунга киргеш, чакпылдан чорза-чорза, Кызыл хоорайга докталй бердим. Ресторан чеми сөөртүп тур мен.

Арзылаң-Кыскыл биле Хан-Шилги карактарын өлертип, кайган айтырганнар:

— Ува-а! Кижи базып каа дег хой машиналыг черге сээң херээң чүү үвел?

— Кым билир дээр силер. Мени демир-биле месилдешсин дээни ол ыйнаан. Дүн-хүн чок хлеб чиир, көрбес силер бе, семизимни. Сиерни көрүп турарымга сыйда дег хевир-сыныг чаражынарны! Шынап, чарышка хайы хире маңнап каантынар? Окталыр үве-ле ыйнаан!

Арзылаң-Кыскыл турган, чугаалап-тыр:

— Буу хайт? Биеэги Аку-Мергеп ээм турда ышкаш үве кайда боор. Чамдык улус ам чарыш аздын соотпастаан үве-дир. Буу-хаа-ла машинага чудүрүп эккелгеш, каккап салыпкан. Чаваналаан өлүр частым. Бо Хан-Шилги харын эртип, шаңналга четти.

— Адырам бо, бистиң ажык-дузавыстың дугайында солунсеткүүлге бижип-ле турар-дыр. Тоолда суг айлык черни хүпеш эртип турар болгай бис. Көдээ чонга кайы хире бараан бооп чор силер?— деп, Тайга-Бора сонуургаан.

— Алыс чуртум — Суг-Хол, алдар сураглыг Алдан-Маадыр. Чогум-на кижилерге бараан болгу дег черлер ол. Ак, Ман-Чурек, Баян-Кол — кыжын ынаар машина углаар ужур чок тайга-сыннар-ла болгай. Чамдык черлериниң малчыннары мал эмчизин, зоотехникти танывас болгулаар-дыр. Совхозтуң кадрлары аът мунарын уткан. Конторада машина негеп олургулаар дээр-дир. Бистерде үүг боор. Акы-Мергеп суглар уткан болгавда, тайга кезип, дарган богба болуп, лешкилежип, чоруур-ла-дыр бис—деп, Арзылаң-Кыскыл хөөрээн.

Чугааге шоолуг киришпейн турган Хар-Шилги чаржалаашкан.

— Аа богда, «водка» деп хуг-бай-ла үве бар-дыр.—Чамдык өөдежоктар оон-биле иштин изидип алганда, бистиң өлүр-баарывыс билбес, карак-кулак чок улдаар. Аа оршээ!

— Элдеп үве-ле-дир! Ада-өгбелер бистиң бажывысты бедикке азып чораан болгай. Оон чодазы бооп чордувус. Тайга-таскыла бисти солуптар техника амдыызында кайда боор. Чоокка чедир-ле районнар топтериниңден бензинни-даа бистер сөөртүп турдувус. Дайын чылдарында...— деп, хоорай чурттуг Тайга-Бора карактарын бүдеңнедип чугаалаан.

— Сүдүвүс! Чедер курортуда аарыг кижилер ишкеш, сегип чоруп турган ышкажык!— дээш, Хан-Шилги киштей каанкан.

— Бе хымызы чазаар, ону ижер болза, техниктиг деп-шилгениң кижилериниге эки-ле үве-дир ийин. Назын үзээн, угаан чырып турар ийик. «Бе хымызы оргаадайдан дудак чок хой чажыттарлыг хуулгаазын эм» деп казак эртемден чугаалаан үве дижик — деп, Тайга-Бора бадыткаан.

— Шынап, эки аътка ээ хей дээр болгай, Хан-Шилги. Ээ сеңи кайы хире ажаар-дыр? Дер-хереклериң шулу мөңгүн үве-ле ыйнаан?—деп, Тайга-Бора сонуургап айтырган.

— Ээ-та! Эки чүген-чулар, ээр-чонак аътты чараш шинчи кирип, каастаар болгай. Аът дерин кылыр чорук тыва улустуң уран чүүлү турду.

Доозур карам холунайда
Доштулууру кыңгыр-кыңгыр,
Хүрец дайның быжынайда
Хүмүш чүген шыңгыр-шыңгыр—деп ырлажып чорду.

— «Аъдым» деп хөйнүң ырын чогаадып алган Моол, Якутия, Волга уну, Москва кайын тура ырлажып чоруп турар-дыр. Даштан үве чазаар шеверлерни даштыкы чурттардан бээр алдаржытты. Үүгле оо чүген белдирп кудар ус-дарган улусту утканы элдеп. Оода ону холга алыр болза болар—деп, Арзылаң-Кыскыл чугула айтырыг көдүрген.

— Чурукчулардан ресторанга кижи чедип келзе, мен сагындырайн аа—деп, Тайга-Бора хүлээнип турган.

— Хомудалывыс-ла хөй: аът спортун уттуп болбас. Хымысты база. Көдээнин аныяк специалистеринге аът мунду-руп өөредир херек. Бо-ла бүгүнү ресторанга чогуур черлердеа улустар келзе таптыг чугаалап көр—деп, Хан-Шилги, Арзылаң-Кыскыл Тайга-Борага бир үн-биле чагып даасканнар.

Ч. КУУЛАР.

Онгу вектиң хирургтары

Баш сөөгүнге кончуг шевергин болгаш нарын операцияны кылган-дыр дээрзинге медицина эртемнериниң кандидады Лидия Николаевна Казей черле далаганзаваан. Харын үүгле: аарыг кижиге муң чыл мурнунда ыыдыг операция кылганынга ол элдепсиигеи.

Эрте-бурунгунуң хирургтары кайы хире мергежилдиг тургзи ирги? Төөгү бижиктериниде олариың дугайында үүнү-даа биживвэн. Ынчалза-даа Минскиниң медицина институдунуң Төп эртем-шинчилел лабораториязынга Лидия Николаевнаның кылган ажылдары дыка хой үүлүлдерни билип алырынга дузалаан.

Ол үеде операцияны хаңчаар кылып турганын даап бодаары безин берге, үүге дээрге археологтар амты үениң скалвелиниге дөмейлешкек бижектерден өске үүнү-даа тыппаанар болгай. Ынчалза-даа аселтиканың үдезиниерин эртебурунгунуң хирургтары билир турган деп чугаалап болур: хереклерлери аажок кызымак хайындырып, дезинфекциялап ап турганнар-дыр. Операция кылган сөөлүнде күүседир ужурлуг бүгү чурумнарны олар бүрүнү-биле сагып турганы плерээн.

Наркоз болгаш новокаин чок үеде эрте-бурунгу аарыг кижилериниң кайгамчык шыдамык болуп турганы Л. Н. Казей магадап турар. Эмчи аарыг кижиниң психиказынга кандыг-бир арга-биле салдар чедирип турган боор чадавас.

Диш аарыындан чаңгыс чайлаар арга—үүгле ону тура тыртары турган. Диш туруп турган херексели сайзырацгай эвес, ол хирезинде турган диштериниң рентген чуруу эрте-бурунгу диш эмчилериниң эки мергежилдииниң дугайын херечилеп турар. Муң-муң чылдар эртсе-даа, чамдык арттып калган болуушкуннар — операция кылгыже чедир диштн долгандыр ткань канчаар өскерлип турганы эки билдиннер. Ол чорук диш аарыырын мышыяк деп хоран-биле «чидирип», диш шазын ол хоран үрей чип эгелегиже чедир ону оон ап кагбайн турган-дыр деп даап бодаар арганы берип турар. Ынчан ам—дишти онза күженишкин чокка тура тыртып турган боору чадавас.

Чон медицинаның амгы үеде дыка хой эмиерин X векте Белоруссия девискээринге хирургтар ажылгап турган. Алоэнин, согунаның болгаш оон-даа өске эм үүлдериниң хандызын малгаш савалар иштинден тыпкан.

Л. ЛОМСАДЗЕ,
СЭТА-ның корр.
Москва.

Агаар

Бөгүн республикага шокар булутгаар, хар чагбас. Барын угланыышкынныг хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы барын районнарга 0—5 градус чылыг, өске артканнарынга 0—5 градус соор.

Кызылга бичии булуттаар, хар чагбас. Барын угланыышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы 0—2 градус соор.

1965 чылдың апрель 5-те Павел Федорович Коптевке Кызылдың курвтомиспекция черниң тывысканы ДА сериялыг, № 021416 чолаачы шынылгазы читкен, ону күш чок деп саналр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: килдизиниң 31-75, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда амыдырал килдизиниң 37-43, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажылы 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, корректорларның

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдөлиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өргелелиниң типографиязы, (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1).

Тиражы 16.455. Чагыг № 130.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТС—00321.